

BULUDXAN
XƏLİLOV

İsmayıl
Şıxlı:

*müəllim haqqında
müəllim sözü*

Bakı – 2015

Elmi redaktor:
Əjdər AĞAYEV,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor, Əməkdar Müəllim

Rəyçilər:
Rüfət HÜSEYNZADƏ,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor,
Əməkdar Müəllim

İramin İSAYEV,
Professor

Buludxan Xəlilov. İsmayıl Şıxlı: müəllim haqqında müəllim sözü. Bakı, "Bakı Çap evi" nəşriyyatı, 2015, 108 səh.

ISBN 978-9952-454-253

© B.Xəlilov, 2015

Kitabda İsmayıl Şıxlının həyat və yaradıcılıq yolundan bəhs olunur. Onun yaradıcılığının xalqın özündən qaynaqlandığı, bir yazıçı kimi sözünü sərrast demək bacarığı diqqət mərkəzində saxlanılır.

Kitabda İsmayıl Şıxlının ömür yolunda müəllimliyin müqəddəs bir peşə olması, onun bu peşəyə bağlılığı, məhəbbəti, öz müəllimlərinə verdiyi qiyməti, onları ömrü boyu unutmaması yaxşı bir nümunə kimi izah olunur. Əli Sultanlıdan, Abdulla Babanlıdan, Yunus Əyyubovdan, Əli Əliyevdən diqqətliliyi, tələbkarlığı, tələbələrə ədalətli münasibətdə olmağı, fənnini mükəmməl bilməyi, məharətlə dərs deməyi, müəllimlik sənətinin vurğunu olmağı, aydın bir dildə dərsi izah etmək baca-

rıği, sadə və səmimi davranışı öyrəndiyini, öyrəndiyi bu keyfiyyətləri öz əməllərində yaşatdığı faktlarla şərh edilir.

Kitabda müəllim peşəsi, müəllim obrazı, müəllim şəxsiyyəti, müəllim mədəniyyəti, müəllim mühazirəsinin təsiri, müəllim tələbə münasibəti və s. barədə maraqlı və bütün zamanlarda örnək olacaq nümunələr öz əksini tapır. İsmayıl Şıxlının öz müəllimlərindən görüb-götürdükləri və öyrəndiyi yaxşı keyfiyyətlər diqqətə çatdırılır.

Kitabdan ədəbiyyatşünaslar, dilçilər, pedaqoqlar, magistrələr, doktorantlar, tələbələr faydalana bilərlər.

İsmayıl Şıxlının

həyat və yaradıcılıq yolu

İsmayıl Şıxlı ... Bu ad çox şey deyir. Bu ad çəkilən zaman əsl müəllim, görkəmli alim, istedadlı yazıçı, kişi xarakterli bir insan yada düşür. Nasir, ədəbiyyatşünas, publisist, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1949), Azərbaycan komsomolu mükafatı laureatı (1976), filologiya elmləri namizədi (1954), Azərbaycanın xalq yazıçısı (1984), Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin deputatı (1990), M.F.Axundov adına ədəbi mükafat laureatı (1991)

İsmayıl Qəhrəman oğlu Şıxlinski 1919-cu il martın 23-də Azərbaycanın Qazax rayonunun II Şıxlı kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. Kosalar kəndində ibtidai məktəbi bitirdikdən sonra Qazax pedaqoji məktəbində (1933-1936) təhsil almışdır. Bir il Kosalar kənd orta məktəbində baş dəstə rəhbəri və müəllim işlədikdən sonra API-nin (indiki ADPU-nun) dil və ədəbiyyat fakültəsində 1937-1941-ci illərdə təhsil almışdır. 1941-1942-ci illərdə Qazax rayonunun Kosalar kəndində dərs hissə müdiri işləmişdir. İkinci Dünya müharibəsi başlandıqda İsmayıl Şıxlı Sovet ordusunun tərkibində ön cəbhələrdə – Şimali Qafqazda, Kırmda, III Belorusiya cəbhəsində, Şərqi Prussiya istiqamətində düşməyə qarşı sırası əsgər kimi vuruşmuşdur. Müharibədən tərxis edildikdən sonra altı ay Kosalar kənd məktəbində tədris hissə müdiri işləmişdir. 1946-1949-cu illərdə API-nin (indiki ADPU-nun) filologiya fakültəsinin aspirantı olmuş, müəllim, baş müəllim, xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının müdiri kimi fəaliyyət göstərmişdir. İsmayıl Şıxlı 1965-1968-ci illərdə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibi, 1976-1978-ci illərdə "Azərbaycan" jurnalının baş redak-

toru, 1981-1987-ci illərdə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının birinci katibi, 1981-1987-ci illərdə SSRİ Yazıçılar İttifaqının katibi kimi çalışmışdır. 1991-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Ağsaqqallar Şurasının sədri seçilmişdir.

İsmayıl Şıxlı ictimai fəallığı ilə həmişə fərqlənmişdir. Bakı zəhmətkeş deputatları Sovetinin deputatı (1967-1969, 1983-cü illər), Azərbaycan KP Bakı şəhər komitəsinin üzvü (1968-1970), Azərbaycan Həmkarlar Şurası rəyasət heyətinin üzvü, SSRİ Yazıçılar İttifaqı idarə heyətinin üzvü seçilmişdir. 1976-cı ildə xarici ölkələrlə dostluq və mədəni əlaqələr cəmiyyəti xətilə Almaniya Demokratik Respublikasına, 1982-ci ildə Almaniya Federativ Respublikasına göndərilən Sovet nümayəndə heyətinin tərkibində olmuşdur. İsmayıl Şıxlı xidmətlərinə görə müxtəlif orden və medallarla təltif edilmişdir. 1979-cu ildə “Qırmızı əmək bayrağı”, 1985-ci ildə II dərəcəli “İkinci Dünya müharibəsi” orden və medallarını, 1973-cü ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Fəxri Fərmanını almışdır.

Keçən əsrin 80-ci illərində İsmayıl Şıxlı Sovet rejimində gedən “yumşalma” prosesini görürdü və ona görə də milli taleyi-

mizlə bağlı məsələlərə ziyalı mövqeyindən yanaşırdı. Açıqı deyək ki, milli taleyimizlə bağlı məsələlərdə cəsarət göstərirdi, fəallığını və milli marağını gizlətmirdi.

1988-ci ildə Qərbi Azərbaycandan (indiki Ermənistan adlanan ərazidən) soydaşlarımız deportasiya olunarkən o, ağırlı, acılı insanları ruhdan düşməməyə çağırırdı və *“Su axan yerdən bir də axar”* deməklə bizim dədə - baba yurd yerlərimizə sahib çıxacağımızı söyləyirdi.

1990-cı ilin “20 yanvar” hadisəsindən sonra çoxları xalqdan uzaq düşdülər, xalqdan qaçıb gizləndilər. Ancaq İsmayıl Şıxlı 1990-cı ilin “20 yanvar”ında xalqın içində idi. Şəxsən özü qabağa düşüb Ali Sovetin sessiyasının çağırılması üçün əlindən gələni etmişdi. Xalqı sakitləşdirmək, hadisələrə ayıq başla qiymət vermək üçün Ali Sovetin iclasına özü sədrlik etmişdi. Həmin günlərdə Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin plenumunda çəkinmədən Primakovun üzünə onun və bütün Qorbaçov dəstəsinin “ermənilərin əlində oyuncaq”, “milli və siyasi əqidəsinə xəyanət edən adamlar” olmasını söyləmiş, “Xalqı qırmaqla onun iradəsini sındırmaq cəhdi vəhşilikdir!” demişdir. Və İsmayıl

Şıxlı çıxışını bu sözlərlə bitirərək kommunistlərlə vidalaşmışdır: “Mənim 71 yaşım var. Bütün ömrümü bu quruluşa həsr etmişəm. Azərbaycan KP MK üzvlüyünə namizədəm. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatıyam. SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzv və katibiyəm. 45 illik partiya stajım var. Mən müharibədə kommunist bolşeviklər partiyasına üzv olmuşam. İndi isə bu partiya Qorbaçov və sizin kimi rəhbərlərin ağı ucundan öz mahiyyətini dəyişib, faşist partiyasından da dəhşətli “SS” partiyasına çevrilib. Mən sizinlə bir sırada dayanmaq və belə bir partiyanın üzvü olmaq istəmirəm”. O, xalqımızın qanını axıtmışlara nifrət əlaməti olaraq partibiletini qaytardı.

İsmayıl Şıxlı Azərbaycan mühitinin XX yüzildə yetirdiyi nəhəng şəxsiyyətlərdən biridir. Bu nəhəng şəxsiyyətin qəlbi 1995-ci il iyulun 26-da döyünməkdən qaldı. İki gün Azərbaycanın hər yerindən onunla vidalaşmağa gələnlərin ardı-arası kəsilmədi. İyulun 28-də İsmayıl Şıxlı Fəxri Xiyabanda torpağa tapşırıldı.

İsmayıl Şıxlının həyat yolunda Böyük Vətən müharibəsi yadda qalan, onun tərcümeyi-halına həkk olunan bir məsələdir. O, müharibənin başlanması xəbərini APİ-

nin (indiki ADPU-nun) axırını kursunda dövlət imtahanı ərəfəsində eşitmişdi. İsmayıl Şıxlı müharibənin başlanmasını belə xatırlayırdı: *"Nahar vaxtı idi, yataqxanadakı yeməxanaya toplaşmışdıq. Deyib-gülür, zara-fatlaşır, toyu olanları, nişan taxılanları təbrik edirdik. Divardan asılmış radionun səsinə də əhəmiyyət vermirdik. Şəmistan adlı bir yoldaşım mənə yaxınlaşdı. Səsi titrəyə-titrəyə qulağıma pıçıldadı ki, müharibə başlayıb. İnanmadım, axı almanlarla müqavilə bağlamışdıq. On il bir-birimizə hücum etməməyə söz vermişdik. Belə namərdlik ola bilməzdi ...*

Birdən hiss etdim ki, yeməxanaya sükut çökdü . Qasıqlar əldə, xörəklər qabaqda qaldı. Molotov danışdı . . ."

İsmayıl Şıxlı qələbə gününü də öz yaddaşına yaxşı həkk etmişdi. Qələbənin sevinci ona rahatlıq gətirən xəbər olmuşdu. O, qələbəni belə xatırlayırdı: *"Katerin radiosundan Levitanın səsinə eşitdim: "Düşmən danışıqsız olaraq təslim edilmişdir. May ayının 9-u Qələbə günü hesab olunur". Qaçıb yoldaşlarıma dedim inanmadılar. Dan yeri qızarırdı. Ətrafa sükut çökmüşdü . . ."*

İsmayıl Şıxlı cəbhə dostluğunu, səngər dostluğunu təmənnasız dostluq sayırdı. Belə hesab edirdi ki, ağır günlər insanlar-

da bir-birinə qarşı həssaslıq, qayğıkeşlik yaradır. Onun fikrincə, "Cəbhədə dostun və düşmənin kim olduğunu aydın bilirsən. Kimə arxalandığını, kimə qarşı vuruşduğunu gözəl bilirsən. Bilirsən və arxayınsan ki, səngər dostun üzünə gülüb arxadan səni vurmaz» . O, insandakı ən gözəl keyfiyyətlərdən birini də inam hesab edirdi. " İsmayıl Şıxlı insanda bir sıra gözəl keyfiyyətlər sırasında dostluğu, qayğını, aydınlığı və inamı vacib sayırdı. Ona görə, ". . . dostluq olmadan, qayğı olmadan, aydınlıq olmadan, inam və əqidəyə arxalanmadan cəmiyyəti irəli aparmaq qeyri-mümkündür".

Cəbhə yolları İsmayıl Şıxlının tərcümeyi-halının silinməz, pozulmaz səhifələrindəndir. Bu yolun çox ağır, uzun bir yol olduğunu o, heç vaxt unutmamışdır. Onun cəbhə yolu Dərbənd şəhərindən başlamışdır. Gecə-gündüz alman tanklarının əleyhinə xəndəklər qazır, dəmir dirəklər basdırır, tikanlı məftillər çəkirdilər. Onlar imkan vermirdilər ki, almanlar Mozdokdan bu yana Dərbəndə doğru gəlsinlər. İsmayıl Şıxlı həmin günləri belə xatırlayırdı: "*Biz Xəzər sahilindən Qura dəniz sahilinə, Tuapse tərəfə, oradan isə Krasnodar şəhərinə doğru irəlilədik.*

İrəlilədik demək düz deyil, əslində biz bu yolları dizin-dizin süründük, qarış-qarış keçdik”.

Böyük Vətən müharibəsindən uzun illər keçdi. Ancaq İsmayıl Şıxlı müharibə illərini unutmadı. Bəzən nəfəsini dərib gəriyə – ömür yollarına baxanda müharibə illərinin ağrı-acısını istər-istəməz xatırlamalı olurdu. Müharibəni və onun ağrı-acılarını yaşamağı heç kəsə arzu etmirdi.

İsmayıl Şıxlının qələm adamı olmasında, yazıçı olmasında mühitin böyük rolu olmuşdur. Əlbəttə, burada Qazax seminariyasının ab-havası, üstəlik ədəbiyyat müəllimlərinin rolu danılmazdır. İsmayıl Şıxlı müsahibələrinin birində deyirdi: *“Qazax seminariyasına qəbul olub, qələm tərəfə baxmamaq, gizlicə ona sarılmamaq mümkün deyil. Elə bil ki, oranın ab-havası özü adamı dingildədir, canından, qanından söz-söhbət, od-alov qoparmaq istəyir. Ədəbi ocağa bənzəyən hər addımda Firudin bəy Köçərlinin, Əli Hüseynin, S.Vurğunun, Osman Sarıvəllinin adı çəkilən bir yerdə hünərin var lal-pitik ol.*

Üstəlik, ədəbiyyat müəllimlərimizdən S.Vurğunun, O.Sarıvəllinin dostları Mirqasım, Əli, Sarı Hüseyn kimi müəllimlər gənc ürəklərimizi körük kimi basırdılar”.

İsmayıl Şıxlı ədəbiyyata şeirlə gəlib və onun cəmi bir şeiri – “Quşlar” şeiri çap olunubdur. Amma o, şeirdə dayanmayıb nəsrə keçibdir. O, öz ürək sözünü nəsrə demək istəyib, nəsrə özünü tapa bilib və istedadlı bir yazıçı kimi özünü nəsrə təsdiq edibdir.

İsmayıl Şıxlını tanıyanlar onu şair gözləyirdilər. Ancaq o, nasir oldu. Hətta onun müəllimi Sarı Hüseyndən soruşanda ki, İsmayıl Şıxlının müəllimi olmusunuz, onun yazıçı olacağını görürdünüzmü sualına belə bir cavab verilmişdir: *“İsmayılı ədəbiyyat dərnəyindən tanıyırdım. Sözlərinin gün-gündən sərrastlaşdığından, mətləbə tezəcə gələ bilməsindən hər şeyi ballı eləyirdi.*

Düzü mən onu şair gözləyirdim”.

İsmayıl Şıxlı heç olmazsa, bircə şeirinin çap olunması arzusu ilə yaşasa da, bu arzu həyata keçdikdən sonra şair olmaq sevdasından tamam uzaqlaşmışdır. Və bu məsələni sonralar belə xatırlamışdır: *“Həmin gün mən həm sevinir, həm də kədərlənirdim. Sevinirdim - nəhayət, şeirim çıxdı; kədərlənirdim – heyif ki, bir də şeir yazmayacağam...”*

İsmayıl Şıxlının şeirdə özünü tapmaması, məncə, bir sıra səbəblərlə bağlı ol-

muşdur. Birincisi, onun xarakterindəki səliqəlilik, zəhmətkeşlik, əqidəli bir insan olmaq qabiliyyəti (hələ gənclik illərindən), qətiyyəti, özünə tənqidi yanaşmaq keyfiyyəti ona nasir kimi daha çox meydan verirdi. İkincisi, 20 yaşlı bir gəncin öz arzuları, romantik dünyası imkan verirdi ki, o, ilk yaradıcılığını şeirlə başlasın, öz qələmini burada sınısın. Başqa bir tərəfdən, onun gənc çağlarında pərəstiş etdiyi bir şair də olmuşdur. Həmin şairə (Əli Sübhியə) olan pərəstiş İsmayıl Şıxlının ilk qələm təcrübəsini şeirə bağlamışdır. Bunu İsmayıl Şıxlının verdiyi müsahibələrdən biri də təsdiq edir. O vaxt (gənclik çağı nəzərdə tutulur) hansı şairə pərəstiş edirdiniz? sualına İsmayıl Şıxlı belə cavab vermişdir: *“İndi deyəcəyim adı, yəqin ki, heç kəs eşitməyib. – Əli Sübhi. Qazax bir nömrəli orta məktəbinin şagirdi Əli Sübhinin o vaxt (İsmayıl Şıxlı gənclik çağını nəzərdə tutur – B.X.) kitabı nəşr olunmuşdu. Bunu mən şeir aləmində az qala Kərəm qəhrəmanlığı hesab eləyirdim. Çox heyifki, Azərbaycan şeirində belə bir ad göyərüb çiçəklənə bilmədi. Sonralar mənimlə cəbhəyə yollanan Əli Sübhinin ömrünə də, şeirlərinə də güllə dəydi”*. İsmayıl Şıxlı təkcə bir şeirini çap etdirdikdən sonra şeir aləmindən uzaqlaşdı. Başa

düşdü ki, şeir yazmaq onda yaranmış olan bir həvəsdir. Bəlkə də keçici, ötəri bir hissdır. Başa düşdü ki, sözünü demək üçün şeir meydanı ona kifayət etmir və bəlkə də bu meydanda o, bütöv bir tam halında özünü tapa bilmir. Bu barədə onun vaxtilə verdiyi müsahibələrin birində deyilir: *“Bircə onu deyə bilərəm ki, şeirin atı məni üstədən tez saldı. Bircə şeir çap elətdirəndən sonra, şeirin mənim yemim olmadığını başa düşdüm.*

İsmayıl Qəhrəman oğlunun cəmi bircə –“Quşlar” seiri çap üzü görüb. Şeir həvəsini durna kimi uçurub, köçürüb başqa bir yola göz qoyub”.

İsmayıl Şıxlı şeirdə lövbər salmadan nəsrə yol aldı və bu işdə o, Mehdi Hüseynin sözlərini də unutmadı. Mehdi Hüseyn ona yalnız gördüklərini, bildiklərini yazmağı tövsiyə etmişdi. İsmayıl Şıxlı buna əməl edərək “Konserv qutuları”, “Həkimin nağılı”, “Səhəri gözləyirdik”, “Kerç sularında”, “Haralısan, ay oğlan?”, “Raykom katibi”, “Daşkəsən” oçerklərini, “Ayrılan yollar”, “Dəli Kür”, “Ölən dünyam” romanlarını yazdı. O, nəsrin astanasından içəri daxil olduqdan sonra özünü tapdı və yaradıcılıq potensialını burada göstərə bildi. İsmayıl Şıxlı nəsr sahəsində nəinki

özünü tapdı, həm də Azərbaycan nəsrinin nəsr qəlibinə salınmasında ilk addım atdı. Özünün sonralar dediyi kimi, "Ayrılan yollar" kimi əsər yazması Azərbaycan nəsrinin uğuru idi. İsmayıl Şıxlı vaxtilə verdiyi müsahibələrinin birində deyirdi: "Ayrılan yollar" şəxsiyyətə pərəstişi ilkin qamçılarmış, şüarçılıqdan, boş hay-küydən uzaq ilk Azərbaycan romanının və "Yanar ürək", "Böyük dayaq", "Qara daşlar" kimi romanların yaxşı mənada örnəyi, sələfidir".

"Ayrılan yollar" romanı nəsr sahəsində İsmayıl Şıxlının özünə olan inamını artırdı. Həmin inam, uğur onu "Dəli Kür"ə gətirdi. Ancaq İsmayıl Şıxlı "Dəli Kür"dən sonra yeni "Dəli Kür"ü yaratmadı. Bəlkə də o, Cahandar ağa kimi yeni obraz yaratmağa ehtiyat etdi. Baxmayaraq ki, İsmayıl Şıxlının yaşayıb yaratdığı dövrlərdə (məsələn, Sovet dövründə) mövcud olan ictimai-siyasi hadisələr yeni-yeni Cahandar ağaların bədii ədəbiyyatda yaranmasını əsas verirdi. İsmayıl Şıxlı ədəbiyyatda yeni "Dəli Kür"ü yazmaması barədə təvazökarlıqla deyirdi: *"Çox söz verib uzatmış, ləngitmişəm. Odur ki, bu barədə heç bir şey deməyəcəyəm, ta ortaya bir şey qoyana kimi. Amma tələb haqlıdır. Elə dediyim kollektivləşmə dövrününün kəndi,*

*adamların iqbali . . . Onların qarşısında özümü
borclu və günahkar hesab eləyirəm”.*

“*Dəli Kür*” əsəri “Azərbaycan” jurnalında çap olunduqdan sonra ədəbiyyat aləmində böyük bir hadisə kimi qarşılanmışdır. Bu hadisənin ilk təəssüratını bölüşənlərdən biri və birincisi Mehdi Hüseyn olubdur. Mehdi Hüseyn ona “*Dəli Kür*” barəsində 1962-ci ildə belə yazmışdı: “Əzizim İsmayıl! “*Dəli Kür*” əsərini dünən gecə oxuyub qurtardım. Düzünü deyim ki, mən səndən yaxşı əsər gözləyirdim, amma bu cür qüvvətli və təsirli bir əsər yazacağını (məhz indi, bu illərdə!) gözləmirdim. Əhsən, bərəkallah! Son on ildə bizim ədəbiyyatımızdan oxuduğum heç bir əsər mənə bu cür sarsıtmamışdı.”

İsmayıl Şıxlının “*Dəli Kür*” romanını yazması onun tək cə yazıçı istedadı ilə bağlı deyil, həm də Kürün gücü, onun sahilində yaşayanların buranın ab-havasına uyğun gəlməsi, uşaqılıqdan başlayaraq gördükləri və hafizəsində yaşayan hadisələrə dərin bələdçiliyi və digər səbəblərlə bağlıdır. Məncə, hər şeydən əvvəl əsərə belə bir ad seçməsi dağların döşündən, çaylardan, bu-laqlardan qanad alan Kürün əzəməti ilə bağlıdır. Bəndlərə, bərələrə tabe olmayan

Kürün yaxşı mənada Dəli təbiəti ilə bağlıdır. İkinci bir tərəfdən, uşaqlıqdan ilk gördüyü çaylardan birinin Kür olması onun beynində “Dəli Kür” adlı bir obraza dərin məhəbbət yaradıbdır. Hər bir insanın yaddaşında daha çox uşaqlıq dövrü ilə bağlı hadisələr əbədi həkk olunur. Bu mənada İsmayıl Şıxlını da uşaqlıq vaxtı sarsıdan bir hadisə heç vaxt onun yaddaşından silinməmişdir. Həmin hadisə belə olmuşdur. Günlərin bir günü bir dəstə silahlı adam Qaymaqlı kəndinə gəlmiş, kənddəki silahları yığmışdır. Qəzəbini cilovlaya bilməyən adamlardan biri silahlı adamların qəzəbinə tuş gəlmiş və sinfi düşmən kimi güllələnmişdir. O, hadisəni İsmayıl Şıxlı heç vaxt unuda bilməmiş, dərddli bir nəğmə, ağı, bayatı eşidəndə hadisə gəlib gözünün qabağında durmuşdur. Və bu hadisəni uşaqlıq illərinə atılmış güllə kimi qəbul etmişdir. Ona görə ki, güllələnən adam İsmayıl Şıxlının uşaqlıq dostunun atası olmuşdur. 1932-ci ildə birinin səhər-səhər məktəbə gəlib onların müəllimi Mizə Həsəni qanına qəltan etməsi ikinci faciə kimi İsmayıl Şıxlının uşaqlıq yaddaşında qalmışdır. O, uşaqlıq dövründə ağrının, faciənin nə olduğunu dadmışdı. Onun dostu atasından, özü

isə müəllimindən yetim qalmışdı. Məhz bu cür hadisələr “Dəli Kür”dəki səhnələrin güclü olmasında İsmayıl Şıxlıya bələdçi, yardımçı olmuşdur. Nəticədə, İsmayıl Şıxlı Kür qırağında böyük bir elatın, böyük bir dövrün salnaməsini yaratmışdır. Özü də bu elat necə varsa, elə də verilmiş, bəzək-siz-düzəksiz ədəbiyyata gətirilmişdir. Onu qeyd etmək lazımdır ki, İsmayıl Şıxlı sonrakı dövrün hadisələrini, adamlarını yeni “Dəli Kür”də ədəbiyyata gətirməmişdir. Bəlkə də yeni “Dəli Kür”də Cahandar ağa kimi obraz yaratmağından ehtiyat etmişdir. Bəlkə də orijinal obrazları və hadisələri yaratmaqda özünə qarşı o qədər tələbkar olmuşdur ki, bu məsuliyyətin altına girmək istəməmişdir. Hər halda burada çoxlu bəlkələr axtarmaq mümkündür. Bu barədə isə o, müsahibələrinin birində belə cavab vermişdir: *“Çox söz verib uzatmışam, ləngitmişəm. Odur ki, bu barədə heç bir şey deməyəcəyəm, ta ortaya bir şey qoyana kimi. Amma tələb haqlıdır”*.

İsmayıl Şıxlı yaradıcılığının əsas istiqamətlərindən biri əfsanə və rəvayətlər əsasında yazdıqlarıdır. O, xalq arasında yayılmış əfsanə və rəvayətləri mövzu kimi seçmiş, bu mövzulara yeni nəfəs vermiş,

poetik, oxunaqlı bir formaya salmış, Azərbaycan dilinin, eləcə də söz sənətinin imkanları baxımından işləmişdir. İsmayıl Şıxlı burada xalqdan öyrəndiklərini xalqın özünə qaytarmaqla həm xalqın yazdıqlarını yaşatmış, həm də özünün bədii təxəyyülünü əsl yazıçı səviyyəsində təqdim etməyi bacarmışdır. Onun 1990-cı ildə çap olunmuş "Sapı özümüzdəndir" kitabında toplanmış əfsanə və rəvayətlər əsasında yazdıqlarının hər biri xalqın özündən qaynaqlanır. Bununla da İsmayıl Şıxlı xalqa bağlı olduğunu təsdiq etməklə yanaşı, xalqın yazdıqlarını yaşatmış, ona qol-qanad vermiş, təzə tərəvət gətirmişdir. Xalqın yaratdığı əfsanə və rəvayətlərin motivləri əsasında "Məni itirməyin", "Sapı özümüzdəndir", "Sənə "aslanım» deyən", "Dəvəçi", "Şahın oğlu", "İlğım", "Ruzu", "Keçəçi", "Bəzinqırovu kim asacaq?", "Xasiyyətimdir", "Xoruzbeçə", "Belə məmləkətdə" əfsanə və rəvayətlərini yazmışdır. Bu əfsanə və rəvayətlərin hər birinin adının arxasında dərin mətləblər gizlənir. Onun hər birinin adı arxasında dərin fəlsəfə durur. Elə bir həyat fəlsəfəsi ki, o həyat fəlsəfəsi hər bir kəsin taleyinin içindən keçir. Məsələn, meşənin dərinliyindən qərribə bir səs gəlir. Bu səsi

indiyə qədər qoca palıd heç vaxt eşitməmişdir. Ona görə də bu səsin nə olduğunu öyrənmək üçün dərhal çaparlar yola salır. Onlar üç gün yol gedir və həftənin axırında geri dönlürlər. Çaparlardan biri cəsarətlə gələrək pis bir xəbəri qoca palıda söyləyir:

– Baba palıd, meşəni qırırlar.

– Kim?

– Balta.

– Balta nədir?

– Əl boyda bir dəmir parçasıdır. Par-par parıldayan almaz kimi iti ağzı var. Qabağına nə keçirsə doğrayıb tökür.

– Qoca palıd fikrə getdi. Qayğılı-qayğılı saqqalını qaşdı.

– Bu, əl boyda dəmir parçası ağacı necə kəsir axı?

Çaparlardan o biri sözə qarışdı:

– Düz deyirsiniz, baba palıd, onun uzun sapı var. Həmin sapdan yapışıb baltanın iti ağzı ilə ağacları doğrayırlar. Sap olmasa bizə heç nə edə bilməzlər. Qoca palıdın səsi titrədi və təşvişlə soruşdu:

– Baltanın sapı nədəndir?

– Ağacdən.

– Onda bizi qıracaqlar.

– Niyə?

– Çünki sapı özümüzdəndir.

İsmayıl Şıxlı əfsanə və rəvayətlərin əsasında yazdıqlarını həyatı boyu topladığı dərin təcrübə və müşahidə əsasında zənginləşdirmiş, oxucunun zövqünü oxşayacaq bir formaya, məzmununa salmışdır. Onun əfsanə və rəvayət əsasında yazdıqlarının demək olar ki, hamısı 1980-ci illərin qələm məhsuludur. Burada vicdan, ləyaqət, sədaqət, dözümlü, xəyanəti bağışlamamaq, ruzinin qədrini bilmək, xislət və xasiyyətini gizlətməyənlərin iç üzünü açmaq və s. məsələlər geniş oxucu kütləsinə çatdırılır. Mənəvi aşınmaların tarixilik və müasirlik bucağında görünən, eləcə də görünməyən tərəfləri açıqlanır. İsmayıl Şıxlıya görə, pis xasiyyətlər, vərdişlər, xislət həmişə cəmiyyətə, insanlara ziyan gətiribdir. Onun bədii düşüncəsinə görə, gec-tez hər bir kəs öz xislətini üzə çıxaracaqdır. Necə ki, tısbağa xeyirxahlıq edərək əqrəbi boynuna alıb sahilə çıxarır. Ancaq əqrəb bu xeyirxahlığın müqabilində xislətini gizlətməyərək tısbağanın boynunu çalır. Əqrəbin zəhəri tısbağanın canına, qanına, ürəyinə işləyir. O, son dəfə gücünü toplayıb deyir:

– Məni niyə çaldın, ay namərd?

Əqrəb üzünü tısbağaya çevirərək deyir:

– Məndən incimə, qardaş, xasiyyətim

belədir, çalmasam dura bilmərəm.

Əlbəttə, İsmayıl Şıxlı “Qızıldan olsa da, qarğa yuvası, Adı ki qarğadır nədir mənası?”, “Əqrəbin vurması deyil qəbahət, Tanrıdan verilmiş ona bu adət” deyimlərini ümumiləşdirərək oxucunun qəlbinə yol tapır, onu düşündürür, özü də mənaviyyat aləminin dərinliklərinə baş vurmağa məcbur edir. Məncə, bunu ən azı ədəbiyyata xidmət kimi başa düşmək olar. Dünya dəyişir, əsrlər yeniləşir, həyatımıza, məişətimizə müasir texniki tərəqqinin nailiyyətləri gəlir. Ancaq bununla belə, ədəbiyyata həmişə ehtiyac var. İsmayıl Şıxlı kimi sənətkarların sözünə, dilinə, yaradıcılığına həmişə tələb var. Başqa cür mümkün də ola bilməz. On görə ki, İsmayıl Şıxlı bir yazıçı kimi həmişə sarı simə vurur. Onun “Məni itirməyin” əsərində belə bir yer var: od, su və vicdan yoldaş olurlar. Onlar uca bir dağ döşündə dincəlmək məqsədi ilə dayanıb qarşıdakı sonsuz üfüqlərə baxırdılar. Ayrılmaq vaxtı çatanda vicdan əlini dostlarının çiyinə qoyub soruşdu:

– İşdir, birdən bir-birimizi itirsək, necə tapışacağıq?

Su gülə - gülə dilləndi:

– Harada çəmənlik, yaşıllıq görsəniz,

məni orada axtarın.

Od dedi:

– Harada ocaq, bacalardan burulub çıxan tüstü görsəniz, bilin ki, oradayam. – Bəs səni itirsək, necə tapaq ay vicdan?

Vicdan köksünü ötürüb üfüqlərə baxdı və titrək səslə dilləndi:

– Aman günüdür, məni itirməyin, itirsəniz bir də tapa bilməzsınız.

Bax, İsmayıl Şıxlının yazıçı kimi daxili aləminin kimliyi buradadır, Vicdan adlı obrazın duyub düşündüklərindədir.

İsmayıl Şıxlı əfsanə və rəvayətlərə təsadüfi olaraq müraciət etməmişdir. Onu bir yazıçı kimi həmişə cəmiyyətin problemləri düşündürmüş, ona heç vaxt biganə qalmamışdır, sözünü demişdir. O, öz sözünü demək üçün əfsanə və rəvayətlərə ona görə müraciət etmişdir ki, əfsanə və rəvayətlərdə fikir çox sərrast deyilib, eyni zamanda bütün vaxtlar üçün söylənilibdir. İsmayıl Şıxlı bir yazıçı kimi cəmiyyətin inkişafına mane olan hallara qarşı öz sözünü demək üçün axtarıb tapdığı vasitələrdən biri əfsanə və rəvayətlərdir ki, məhz onlara da müraciət etmişdir. Bunu, nə üçün rəvayətlər yazırsınız? sualına onun vaxtilə verdiyi cavab da təsdiq edir. İsmayıl Şıxlı bu suala

belə cavab vermişdir: “... Yaşadığımız dövrdə adamın qarşısına elə suallar, elə problemlər çıxır ki, mütləq ona öz münasibətini bildirməli olursan. İstəyirsən ki, həmin məsələlərə laqeyd qalmayasan. Cəmiyyətimizə, inkişafımıza mane olan, ictimai əxlaq qaydalarımızın ziddinə gedən hallara qarşı amansız, kəsərli mövqe tutasan. Bu, hər bir vətəndaşın, hər bir yazıçının vicdan borcudur. Bax belə hallarda yazıçı öz fikrini demək üçün vasitələr axtarır, sözünün daha kəsərli, fikrinin daha iti olması üçün, oxucularla daha tez dil tapmaq məqsədi ilə yeni ədəbi formalara müraciət edir. Mən də bir yazıçı kimi, bu yolla getmişəm və görmüşəm ki, uzun əsrlərin sınağından çıxan müdrik xalq rəvayətləri və əfsanələri məni düşündürən müasir məsələlərə çox sərrast cavab verir”.

İsmayıl Şıxlının ömür yolunda müəllimlik müqəddəs bir peşə olmuşdur. Onun müəllim peşəsinə bağlılığı təsadüfi deyildir. Bu peşəyə məhəbbət onun böyüyüb boya-başa çatdığı ailədən başlamışdır. Belə ki, İsmayıl Şıxlı müəllim ailəsində böyümüşdür. Atasının dostları və qohumlarının çoxu müəllim olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, “Dəli Kür” romanında Qori müəllim-

lər seminariyasına həsr etdiyi səhnələrdə Azərbaycanca yeni tipli müəllimlərin necə yaranmağa başladığını göstərmək istəmişdir. Bu seminariyanın Azərbaycana çox istedadlı müəllimlər və mədəniyyət xadimləri verdiyi hamıya bəllidir. O da bəllidir ki, bu seminariyanın Azərbaycan şöbəsi 1918-ci ildə Firudinbəy Köçərli tərəfindən Qazağa köçürülmüşdür. Və sonra pedaqoji texnikuma çevrilmişdir. İsmayıl Şıxlı Qazax Pedaqoji Texnikumunda təhsil almış və bütün ömrü boyu buradakı nizam-intizamı, ona dərs deyən müəllimləri unutmamışdır. Ən sevimli müəllimlərindən olan fizika müəllimi Abdulla Babanlı, riyaziyyat müəllimi Yunis Əyyubovu, tarix müəllimi Əli Əliyevi bütün ömrü boyu unutmamışdır. İsmayıl Şıxlı bu müəllimlərindən diqqətli və tələbkar olmağı, tələbələrə ədalətli qiymət verməyi, fənnini mükəmməl bilməyi, çox məharətlə dərs deməyi, müəllimlik sənətinə Məcnun məftunluğu ilə yanaşmağı, aydın bir dildə dərsi izah etmək bacarığı, sadə və səmimi olmağı öyrənmişdir. O, "Mənim tərbiyəçilərim" adlı məqaləsində yazırdı: *"Biz başa düşdük ki, müəllimin sevilməsi üçün əsas şərtlərdən biri onun öz fənnini gözəl bilməsidir"*.

İsmayıl Şıxlı Qazax Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Bakıda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində) oxumağa gəlmişdir. Onu elə birinci mühazirəsində əfsunlayan müəllimlərdən biri Əli Sultanlı olmuşdur. Əli Sultanlı İsmayıl Şıxlıda Qərbi Avropa ədəbiyyatına maraq, həvəs oyadan müəllim olmuşdur. İsmayıl Şıxlı Əli Sultanlıdan ehtiraslı, çılğın mühazirə deməyi, sinədən mühazirə oxumağı öyrənmişdir. Elə buna görədir ki, İsmayıl Şıxlı Qərbi Avropa ədəbiyyatından dərs deyən, tələbələrin sevimsinə çevrilən müəllim olmuşdur. Əli Sultanlı olmaq istəyi onu İsmayıl Şıxlı etmişdir. O, vaxtilə özü səbirsizliklə Əli Sultanlının növbəti mühazirələrini necə gözləmişdirsə, onun tələbələri də İsmayıl Şıxlının mühazirələrini həmin səbirsizliklə gözləmişdir. Onda Qərbi Avropa ədəbiyyatına Əli Sultanlı necə həvəs oyatmışdırsa, o da öz tələbələrində həmin həvəsi yaratmışdır. O, vaxtilə Əli Sultanlıdan həvəslənərək necə Qərbi Avropa ədəbiyyatına “hücuma” keçmişdirsə, “Hamlet”dən, “Otello”dan monoloqlar demişdisə, Homerin, Esxilin əsərlərini Əli müəllim kimi danışmağa ça-

lıymışdırsa, Viktor Hüqonun “Səfillər” əsərini dönə - dönə oxumuşdursa, “mərhamət fəlsəfəsini” başa düşdüyü kimi izah edib, mülahizə açmışdısa, onun tələbələri də elə həmin şəkildə İsmayıl Şıxlıdan həvəslənərək ona bənzəməyə çalışmışlar. Onun tələbələri İsmayıl Şıxlı olmaq istəmişlər. Bunun səbəbi İsmayıl Şıxlının öz tələbələrində Qərbi Avropa ədəbiyyatına yaratdığı həvəs və məhəbbətlə bağlı olmuşdur. İsmayıl Şıxlı vaxtilə Əli Sultanlı məktəbini, İsmayıl Şıxlının tələbələri isə İsmayıl Şıxlı məktəbini keçmişdir. İsmayıl Şıxlı öz müəllimi Əli Sultanlı barəsində yazırdı: “Kursumuzda yüz əlli tələbə var idi. Yüz əllisi də Əli Sultanlı olmaq istəyirdi. Bizim məktəb yoldaşlarımızdan sonralar tənqidçi kimi tanınan mərhum Abbas Kirəcli zarafatla deyərdi ki, biz ədəbiyyat fakültəsini yox, Əli Sultanlı fakültəsini qurtarıyıq”. İsmayıl Şıxlı ona dərs deyən bütün müəllimlərinə həmişə özünü borclu hesab etmiş və onları heç vaxt unutmadığını söyləmişdir. O, yazırdı: “Mən dərs demək qaydalarını onlardan öyrənmişəm. Əgər öz tələbələrimə az-çox maraqlı mühazirələr oxuya bilirəmsə, bunun üçün öz müəllimlərimə, xüsusən mərhum professorumuz Əli Sultanlıya borcluyam”.

İsmayıl Şıxlı Əli Sultanlıdan ehtirasla, çılğınlıqla dərs deməyi öyrənmişdi. Onda ehtirasla, çılğınlıqla dərs demək həvəsini yaratmış Əli Sultanlının bu xarakterik keyfiyyəti barəsində yazırdı: *“Hətta bir dəfə ondan (Əli Sultanlıdan – B.X.) soruşdum ki, siz eyni mövzunu ikinci, üçüncü dəfə təkrar edəndə həvəsdən düşmürsünüz mü? O gülümsündü və mənə cavab verdi ki, sən mühazirə oxuyanda həmin mövzunu təkrar etdiyini unut. Çünki səni dinləyən tələbələr bilmirlər ki, sən iki saat bundan əvvəl həmin mühazirəni oxumusan. Onlar sənə ilk dəfə qulaq asırlar. Ona görə də eyni həvəslə dərs deməlisən”*.

İsmayıl Şıxlı Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində) müəllim, baş müəllim, dosent olmuş, xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasına rəhbərlik etmişdir. O, rəhbərlik etdiyi kafedraya səmimiyyət, ünsiyyət mədəniyyəti, hörmət və ehtiram, bir-birinin qədrini bilmək və s. keyfiyyətlər gətirmişdir. Kafedra iclaslarında baş verən diskussiyalar, polemikalar, fikir mübadilələri ziddiyyətə yox, qarşılıqlı anlaşmaya xidmət etmişdir. O, buna kafedra əməkdaşlarının tez-tez halal duz-çörək kəsməsiylə nail olmuşdur. Nəticədə, evin-

dən kafedraya gələn və kafedradan evinə gedən hər bir əməkdaş özləri ilə səmimiyyəti gətirmiş, səmimiyyəti də aparmışlar.

İsmayıl Şıxlı öz tələbələrindən bir müəllim kimi qayğısını, xeyirxahlığını, səxavətli əməllərini əsirgəməmişdir. Onun dərs dediyi fəndən tələbələrinin böyük əksəriyyəti həmişə əla qiymətlər almışlar. Bunun səbəbi onunla bağlı olmuşdur ki, o, bir tərəfdən fənnini tələbələrə sevdirməyi bacarmış, ikinci bir tərəfdən, tələbələr həmişə İsmayıl Şıxlıya olan hörmət və ehtiramlarını yaxşı oxumaqla doğrultmuşlar. İsmayıl Şıxlının tələbələri onun dərs dediyi fənni oxumağı özlərinə böyük eyib hesab etmişlər.

İsmayıl Şıxlı müəllimlik fəaliyyətində rəsmiləşməmiş, ancaq həmkarlarının və tələbələrinin yaddaşında yaşayan, bütün zamanlarda örnək olacaq bir təqaüd də təsis etmişdir. Həmin təqaüd “İsmayıl Şıxlı” təqaüdü olmuşdur. Bu təqaüdü İsmayıl Şıxlı öz halal əmək haqqı ilə qayğıya ehtiyacı olan tələbələrinə vermişdir. Özü də elə bir üsulla vermişdir ki, onu alan tələbələr çox-çox sonralar başa düşmüşlər ki, heç bir yerdə rəsmiləşməyən “İsmayıl Şıxlı” təqaüdü almışlar. Deyilənə görə, müəllim həmkarlarının və tələbələrinin sevimlisi olan

İsmayıl Şıxlı “Qızıl İsmayıl” adını qazanmışdır. Bu qızillıq İsmayıl Şıxlının bütün fəaliyyətinə – müəllimliyinə, alimliyinə, yazıçılığına, ictimai-siyasi xadimliyinə aiddir.

İsmayıl Şıxlı xarici ölkələr ədəbiyyatına aid Azərbaycan dilində heç bir mənbənin olmadığı vaxt rus dilindən etdiyi tərcümələrlə mühazirələrini daha maraqlı qurmuş, tələbələrə yeni-yeni məlumatları vermək üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. O, xarici ölkələr ədəbiyyatından mühazirə oxuyan zaman Əli Sultanlının mühazirələrindən başqa, istinad olunacaq digər mənbə olmamışdır. Ona görə də bu boşluğu aradan qaldırmaq üçün o, 1970-ci ildə “XVIII əsr xarici ədəbiyyat tarixi” adlı dərs vəsaitini (M.Ə.Tahirli, M.B.Həyatadə ilə birgə) çap etdirmişdir. Tələbələrin xarici ədəbiyyatla bağlı çətinlik çəkdikləri bir vaxtda bu kitab onların stolüstü kitablarına çevrilmişdir. XVIII əsrin əsas cərəyanı olan realizm cərəyanı və onun renessans dövründəki realizmdən fərqi, xüsusilə, bu dövrdə adi insanlar, həyatın adi təsviri, günün adi məsələləri ingilis, fransız, alman ədəbiyyatının materialları əsasında tələbələrə çatdırılmışdır. Burada XVIII

əsrdə romanın inkişaf etdiyi, didaktik və ictimai-məişət romanlarının geniş yayıldığı, qəhrəmanların burjua və xalq nümayəndələrindən seçildiyi ədəbi-bədii nümunələrlə izah olunmuşdur. XVIII əsr maarifçilərinin ictimai və iqtisadi məsələlərin həllində bərabərlik və azadlıq ideyalarını təbliğ etmələri onların dünyagörüşündə mühüm yer tuturdu. Bu dövrdə maarifçilər ictimai bərabərsizliyin və ədalətsizliyin səbəbini xüsusi mülkiyyətdə görürdülər. Belə hesab edirdilər ki, təbii nemətin olmalıdır, torpaq isə heç kəsin. Əlbəttə, XVIII əsr xarici ədəbiyyatında mövcud olan bu məqamlar tələbələrin anlaya biləcəyi səviyyədə, anlaşılıqlı dildə, aydın bir üslubda İsmayıl Şıxlının hazırladığı dərs vəsaitində öz əksini tapmışdır.

İsmayıl Şıxlı tələbələrin xarici ölkələr ədəbiyyatına olan tələbatını ödəmək üçün 1974-cü ildə "XX əsr xarici ədəbiyyat tarixi" adlı kitabını yazdı. Bu kitabda fransız, alman, ingilis, Amerika və Skandinaviya ölkələri ədəbiyyatı (Norveç, İsveç, Danimarka) özünə xüsusi yer aldı. Fransız ədəbiyyatının materialları əsasında parnasçıların, simvolistlərin və naturalizm ədəbi cərəyanının mahiyyəti, məzmunu dolğun

şəkildə təhlil süzgəcindən keçirilmişdir. Alman ədəbiyyatının materialları əsasında tənqidi realizmin, dekadentçiliyin və naturalizmin ən görkəmli nümayəndələrindən bəhs olunmuşdur. İngilis ədəbiyyatına istinad olunmaqla yeni yaranmış neoromantizm adlı cərəyanın nümayəndələrinə geniş yer verilmişdir. Amerika ədəbiyyatında güclənən realizm ədəbi cərəyanının ədəbiyyata gətirdiyi mövzu dairəsinin zənginliyi yazıçıların yazdıqları əsərlər əsasında təhlil olunmuşdur.

İsmayıl Şıxlı "XIX əsr xarici ədəbiyyat tarixi"ni rus dilindən tərcümə edərək 1964-cü ildə çap etdirmişdir. Bu kitabda XIX əsrin romantizm və tənqidi realizm kimi iki əsas cərəyanı alman, ingilis, fransız, polyak, macar və digər ədəbiyyatların əsasında təhlil olunmuşdur. Bununla da İsmayıl Şıxlı XVIII, XIX və XX əsr xarici ölkələr ədəbiyyatı ilə bağlı zəngin materialları öz tələbələrinin stolüstü kitabına çevirə bilmişdir. Həm də XVIII, XIX və XX əsr xarici ölkələr ədəbiyyatı ilə bağlı olan boşluğu doldura bilmişdir.

İsmayıl Şıxlının yaradıcılığında tərcümə ədəbiyyatı da mühüm yer tutmuşdur. O, XIX əsr fransız ədəbiyyatının

məşhur realist yazıçısı Gi de Mopassanın hekayələrini rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş və 1980-ci ildə çap etdirmişdir. Mopassanın yaradıcılığına xas olan kəskin tənqid, öldürücü satira və şirin yumor İsmayıl Şıxlının tərcüməsində çox təbii və tərəvətli alınmışdır. Bundan başqa, Əziz Nesinin “Taxtalıkoğdən məktublar” sərlövhəli satirik hekayələri İsmayıl Şıxlı tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş və 1988-ci ildə çapdan çıxmışdır. Bu tərcüməyə Əziz Nesinin “Futbol kralı” romanı da (roman Elçin Şıxlı tərəfindən tərcümə olunmuşdur) daxil edilmişdir. Ona görə də türkcədən olan tərcümə əsərinin adı “Futbol kralı” adlanmışdır.

İsmayıl Şıxlı tərcümə məsələlərinə peşəkarcasına yanaşır və mütəxəssis kimi bu məsələyə xüsusi diqqət yetirirdi. O, on illər boyu ayrı-ayrı nəşriyyatların (məsələn, “Azərnəşr”, “Yazıçı”, “Gənclik”) tərcümə işlərini böyük xidmət kimi qiymətləndirmişdir. Azərbaycanda bu işin planlı şəkildə aparıldığını, tərcümənin dövlət işi kimi əhəmiyyətini öz müsahibələrində də qeyd etmişdir. İsmayıl Şıxlı tərcümə məsələsi ilə bağlı müsahibələrinin birində belə deyirdi: “Tərcümə məsələlərinə müxtəlif ölkələrdə

müxtəlif münasibət var. Keçən il (1982-ci il nəzərdə tutulur – B.X.) Almaniya Federativ Respublikasında olanda Bohem Universiteti tələbələri ilə görüşdə Bəxtiyar Vahabzadə ilə mən qəribə bir halla rastlaşdıq. Biz Höte və Şillərin Azərbaycan dilində çap olunmuş əsərlərini onlara təqdim etdik. Həm şadlandılar, həm də təəccübləndilər. Müsahibə zamanı aydın oldu ki, onlar tərcümə məsələsinə fərdi iş kimi baxırlar. Belə ki, kimə başqa dillərdə yazılmış elmi, yaxud bədii əsər lazım olsa, o adam çalışır ki, həmin dili öyrənsin və ona lazım olan, məhz lazım olan, qazanc gətirən kitabı oxusun. Bizim ölkədə isə tərcümə dövlət işidir, ümumxalq tələbidir”.

İsmayıl Şıxlının yaradıcılığında ədəbiyyatda müasirlik problemi, ədəbi tənqidimizin vəziyyəti, ədəbiyyat və bu günün tələbləri və s. məsələlər də mühüm yer tutmuşdur. O, ədəbiyyatda müasirlik problemindən bəhs edərkən üç başlıca cəhəti nəzərdə tutmuşdur. Birincisi, hər şeyi təsdiqləyərək qeyd-şərtsiz qəbul etməkdir ki, burada ətrafımızda baş verən hadisələrin ictimai, fəlsəfi mahiyyətini dərk etmədən, onların törəməsinə səbəb olan amilləri araşdırmadan hər şeylə razılaşmaqdan

ibarətdir. Burada, doğrudan da, hadisələr çox səthi təsvir edilir, dərin ictimai konfliktlər olmur, xarakterlər toqquşması ilə qarşılaşmırıq, psixoloji gərginliklərlə üz-ləşmirik. İsmayıl Şıxlı çox haqlı olaraq qeyd edir ki, belə əsərlərin ömrü uzun olmur, tez bir zamanda əhəmiyyətini itirir. İkincisi, ədəbiyyatda hadisələrə münasibət hər şeyi inkar etmək üzərində qurulur və belələri az da olsa, ədəbiyyatda mövcud olub, indi də vardır. Onlar ədəbi və ictimai fikrə təsir göstərə bilməsələr də, həyatda mövcud olan bütün hadisələrə şübhə ilə yanaşırlar. Doğrudan da, təkcə XX əsrdə Azərbaycan tarixində baş vermiş hadisələri şübhə altına almaq istəyənlər həm də bu hadisələrlə bağlı yaranmış ədəbiyyatı da inkar etmək istəyində olublar. Əslində, indi də bu mövqedə olanlar vardır. Ancaq onlar nəzərə almalıdırlar ki, ədəbiyyat tarixində mövcud olan istənilən bir mərhələni inkar etmək olmaz. Lap elə sovet dövrünü də inkar etmək olmaz. Sovet dövrünü ona görə deyirik ki, bu dövr daha çox tənqid hədəfində olubdur. İsmayıl Şıxlı inkarçılıq üzərində qurulan, hər şeyi inkar edən və şübhə altına salan ədəbiyyatı da qəbul etmir. O, bədii ədəbiyyatda hadisələrə

üçüncü bir münasibətin mövcud olduğunu da qeyd edir. Bu, analitik münasibətdir. İsmayıl Şıxlı bədii ədəbiyyatda hadisələrə analitik münasibəti daha doğru münasibət sayır. Analitik münasibət dedikdə yazıçının öz torpağına, ölkəsinə bağlı fədakar bir vətəndaş olmasını əsas sayır. Həyatımızda müxtəlif problemlərin siyasi, ictimai, iqtisadi məsələlərin həllində yazıçı sözünün, səsinin, fədakarlığının böyük rol oynadığını nəzərə alır.

İsmayıl Şıxlı ədəbiyyatda mövzu məsələsinə də həssaslıqla yanaşırdı. Müasir mövzuda əsər yazmaqla tarixi mövzuda yazmaq arasında xeyli fərqlərin olduğunu qəti şəkildə Azərbaycan ədəbiyyatının materialları əsasında sübuta yetirirdi. Və bu məsələ barəsində yazırdı: "...Müasir məsələlərdən yazmaq tarixi mövzularda əsər yazmaqdan xeyli fərqlidir. Bu fərq birinci növbədə ondan ibarətdir ki, tarixi mövzulardan yazan yazıçı nisbətən tamamlanmış, artıq müəyyənleşmiş hadisələrdən bəhs edir, müasir mövzudan yazan yazıçı isə hələ davam etməkdə olan prosesləri qələmə alır. Bu prosesin düzgün bədii inikasını vermək yazıçıdan uzaqgörənlik və həssaslıq tələb edir. O, daha sonra davam

edərək yazırdı: “Müasir mövzuda nəsr əsərləri yazmaq geoloji axtarışlara bənzəyir. Burada büdrəmələr də ola bilər, qazılan quyu neft verməyə də bilər. Buna görə axtarışı dayandırmaq olmaz. Çünki müasirlik həmişə yeni axtarışlarla vəhdətdə olmuşdur.”

İsmayıl Şıxlı şairliyin, yazıçılığın hər adama müyəssər olmayan fitri istedad olduğunu cəsarətlə deyirdi. Müxtəlif vasitələrlə mətbuatda beş-on şeir çap etdirməyi, bir-iki kitabça buraxdırmağı, Yazıçılar Birliyinin üzvü olmağı hələ şairlik hesab etmirdi. “Tofiq Bayrama açıq məktub”unda məhz Tofiq Bayrama istinad edərək nümunə kimi gətirdiyi şeir parçasında bir çoxlarına şairliyin nə demək olduğunu anlatmağa çalışırdı:

*Bir qoşma deməklə dağdan, arandan,
Şairlik olmayır, ad-san olmayır.
Dəmir əridəndən, qaya yarandan,
Şairin zəhməti asan olmayır.*

İsmayıl Şıxlını həmişə ədəbi tənqidimizin vəziyyəti də düşündürmüşdür. O, ədəbi tənqidin vəziyyətindən danışarkən iki başlıca cəhətin üzərində dayanırdı. Bunlardan birincisi, tənqidin özündən gələn qüsurlar, ikincisi, bu qüsurların törəmə-

sinə səbəb olan şərait. İsmayıl Şıxlı Azərbaycanda ədəbi tənqidin vəziyyətindən bəhs edərkən üç başlıca cəhətə diqqət yetirmişdir. Birinci qrup tənqidçilər yazıçının uğuruna sevinən, qüsurlarına qəzəblənən, həyatda baş verən ictimai-siyasi prosesləri izləyən, ədəbi prosesə qaynayıb-qarışan tənqidçilərdir. Bu cür tənqidçilər yüksək nəzəri hazırlıqları ilə seçilir, vətəndaşlıq ehtirasları güclü olur.

İsmayıl Şıxlıya görə, ikinci qrup tənqidçilər adi seyrçilərdir. Onlar soyuqqanlıqla, eyni qələblərlə, standart və şablon ifadələrlə soyuq mühakimələr söyləyirlər. Bu cür tənqidçilərin müəllifə və ədəbi prosesə xeyri olmayır.

İsmayıl Şıxlının fikrincə, üçüncü qrup tənqidçiləri nə ədəbi proses, nə də bədii yaradıcılığın ümdə məsələləri maraqlandırmır. Onları yalnız yazıçının avtoriteti, nüfuzu maraqlandırır. Belə tənqidçilər avtoritetli, nüfuzlu yazıçıların ən zəif əsərlərini yalançı təriflərlə şedevr əsərlər kimi qiymətləndirirlər. Beləliklə, nəticədə saxta tənqid formalaşır. İsmayıl Şıxlının fikrincə, saxta etalonlar, toxunulmaz “müqəddəsələr” bu cür meydana çıxır.

İsmayıl Şıxlı tənqidin vəziyyətini yax-

şılaşdırmaq üçün öz obyektiv mövqeyini açıq şəkildə bildirirdi. O yazırdı: “Tənqidin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün obyektiv fikrə meydan lazımdır. Ədəbi prosesi izləyib yazıçının keçmiş xidmətlərindən asılı olmayaraq, bədii əsərlərə obyektiv qiymət vermək yolu, “toxunulmazlar” və “bütələr” axtarmaq yox, ideya-siyasi cəhətdən aktual, yüksək bədii keyfiyyətli əsərlərin həqiqi dəyərini müəyyənləşdirmək yolu ilə biz vəziyyətimizi yaxşılaşdırmağa bilərik”.

İsmayıl Şıxlının məqalələri, rəyləri, çıxışları həmişə ədəbi ictimaiyyətin marağına səbəb olmuşdur. O, həmişə bu istiqamətdəki yaradıcılığında da xalqın ürəyindən keçənləri demişdir. Həm də məhz bu səbəbdən xalqın sevimlisinə çevrilmişdir. Bu qəbildən olan məqalələr sırasında “Gənc nasirlər haqqında”, “Janrın tələbləri”, “Aşıq yaradıcılığı haqqında”, “Sənət xalqla birgə nəfəs almalıdır”, “Səmimi yazıçı, həsas insan”, “Böyük sənətkarın tələbləri”, “Ürəklərə yol tapmalı”, “Müharibə və insan” xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bunların hər biri İsmayıl Şıxlının ədəbi-tənqidi görüşləri kimi bütün zamanlarda öz aktuallığını itirmir, böyük sənət əsərləri kimi tənqidçilərə bir istiqamət göstərir.

İsmayıl Şıxlı təriflərdən, yalançı şöhrətlərdən uzaq adam olmuşdur. Hətta müxtəlif illərdə olan yubileylərinin keçirilməsində kimlərsə qapısını döyməmiş, xahişlər etməmişdir. Ancaq İsmayıl Şıxlının yubiley tədbirləri ona olan məhəbbətin göstəricisi olmuşdur. Hələ 1979-cu ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda onun 60 illik yubileyinin təntənə ilə qeyd edilməsi yaddaşlarda qalan tədbirlərdən biri olmuşdur. Onun 70 illik yubileyini ədəbi ictimaiyyət daha geniş şəkildə Dram Teatrının binasında qeyd etdi. Həmin axşam çox çıxışlar oldu, çoxlu söz deyildi. Ancaq bu deyilən sözlərdən biri daha tutarlı oldu. Bu, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, professor Qulu Xəlilovun fikri idi: “Bizim çoxumuz ali məktəb müəllimləri zamanın havasına uyduq, təmiz adımızı qoruya bilmədik. İsmayıl Şıxlı isə bu adı ürəyi kimi təmiz saxladı”.

İsmayıl Şıxlının 75 illik yubileyinin keçirilməsinə böyük təşəbbüs göstərildi. Ancaq o, buna razılıq vermədi. Həmin illər ağır illər kimi İsmayıl Şıxlını narahat edirdi. Ona görə də İsmayıl Şıxlı millətinin bu halında yubiley vaxtı deyil, – deyərək bir daha xarakter bütövlüyünü təsdiq etdi.

İsmayıl Şıxlı fiziki cəhətdən olmasa da,

ruhən, mənən bizimlədir. Onun ruhu bizim aramızdadır. Onun ruhu köhlən at belində çapır... Azərbaycanın uğurları onu sevindirir, problemləri onu qayğılandırır. Onun ruhu at belində qürurlu, şux dayanıbdır, çapdığı at isə Azərbaycan naminə qan-tər içindədir. Elə bu məqamda ruhun şad olsun deyirəm və görkəmli türkoloq, ictimai-siyasi xadim, Azərbaycanın yaxın dostu Oljas Süleymanovun sətirlərini xatırlamalı oluram:

*Çap atını, çat, igid,
Çapa-çapa çat mənə.
Sevirsənsə əgər sən,
Çatasıdır at mənə.
Sevdiyim sənsən, igid!
Çatıb, çatıb....
Öpsənə!
Qulağında nal səsi,
Səsim titrər həyadan.
Bu külək də bir yandan
Ötüb keçir, ağ edir.
Sıxır, sıxır köksümü...
Dalamı qaldın, igid?..
Göydə Ay da lağ edir.
Yenə təkəm,
təkəm mən.
Əllərim də ağarmış,*

*At batıbdır qan-tərə
Ax zalımlar,
zalımlar!
Zülmünüz nə ağırmış?!
Dəliqanlı igidə,
Dəliqanlı igidə,
Şux qamətli igidə...*

Müəllim obrazı

Yaxşı mənada özünü müəllimin gözünə soxmaq, müəllimin qəlbinə girmək, müəllimin istəklisi və ən sevimli şagirdi, tələbəsi olmaq vaxtilə müəllimşagird, müəllim – tələbə münasibəti bir etalona çevrilmişdir. Həmişə insanların gözündə bir müəllim obrazı olmuşdur. Elə bilirdik ki, müəllim çörək yemir, müəllim peyğəmbər xislətli bir adamdır. Bu, beş il, on il, on beş il, qırx il, əlli ilə, yüz il... bundan qabaq danılmaz bir həqiqət olmuşdur. Müəllimə heç zaman adi yanaşılmamış, adi baxılmamış, adi diqqət göstərilməmişdir. Müəllim peşələrin ən şərəflisi olmuş-

dur. Hörmət əlaməti olaraq nüfuz sahiblərinə, şəxsiyyətli insanlara müəllim sözü müraciət forması kimi işlənmişdir. Və indi də bu müraciət forması hörmət əlaməti olaraq işlənir. Cəmiyyəti, mühiti hörmətə mindirən müəllim olub, müəllim şəxsiyyəti, müəllim nüfuzu çoxlarını öz cızığından çıxmamaya vadar edib. Müəllim gələndə onun yetirmələri başlarından papaqlarını çıxarıb müəllimləri qarşısında öz hörmət və ehtiramlarını bildiriblər. Bizim hər birimiz elə hadisələri görmüşük, belə mühitdə yaşamışıq və həm də müəllimlərimizə qarşı belə olmuşuq. Bu baxımdan çoxlu nümunələr var, onlardan biri də İsmayıl Şıxlının öz müəllimi Əli Sultanlı barədə yazdıqlarıdır. İsmayıl Şıxlı yazır: “Biz onu (Əli Sultanlı – B.X.) həmişə zəngə beş-on dəqiqə qalmış institutun geniş foyesində gözlərdik. Əli Sultanlının ayaq tappılısını eşidən kimi iki cərgə düzülər və onunla salamlamağa hazırlaşardıq. O isə adəti üzrə dodaqlarında təbəssüm, gözlərindən gül-gülə, azacıq baş əyərək bizə cavab verərdi. Onunla salamladıqdan sonra dərs otağına qaçar və qabaq cərgədə yer tutmağa çalışardıq. Əli müəllim sinfə girərdi. Biz dəftər-qələmi hazırlayıb onun dediklərini

qeyd etmək istərdik. Ancaq mühazirə başlanan kimi hər şeyi unudar, bir də o vaxt aylardıq ki, zəng çalınır”¹. Burada yazılan sözlərin, cümlələrin içərisindən gül iyi gəlir, nə qədər səmimi, ürəkdən gələn fikirlər olduğu aydın görünür. Görünür ki, vaxtilə müəllimlərin sayı çox olmamış, ona görə də onların bunun müqabilində peşəkarlığı, nümunəvi fəaliyyəti, müəllimlik yolunda şam kimi yanmaları fədakarlıq, qəhrəmanlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir. Hər halda bu, yüzlərlə səbəblərdən biri kimi görünür... Hər halda görünür, necə deyərlər, yeri də hiss olunur.

Müəllimə, fənnə sevgi, məhəbbət o yerə gətirib çıxarıbdır ki, müəllimin səsi, hərəkəti və danışdıqları tələbənin hafizəsinə, yaddaşına əbədi həkk olunubdur. Müəllimi təqlid edənlər, onun mühazirədə söylədiklərini mühazirədən sonra dəftərə köçürənlər, özünü müəlliminə bənzətmək istəyənlər, müəllimi kimi danışmaq, durub oturmaq istəyənlər – bütün bunların hamısı zəngin bir epoxa olmaqla İsmayıl Şıxlının da qəlbinə yol tapmış, hakim kəsilmişdir. Ona görə də İsmayıl Şıxlı yazır: “Axşamlar yataqxanada toplaşardıq. Çalışardıq ki, Əli müəllimin mühazirəsini

¹ Onun səsi qulağımızdadır. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.40

hafizəmizdə canlandırır b dəftərə köçürək. Bu işdə tələbə yoldaşımız Baxşəli bizə çox kömək edərdi. (Onun olduqca iti hafizəsi və böyük artistlik istedadı vardı. "Vaqif" əsərinə bircə dəfə baxdıqdan sonra pyesi əzbər öyrənmişdi.) O, eyni ilə Əli müəllim kimi, onun səsinə və hərəkətlərini yamsılayaraq, sinifdə eşitdiyi mühazirələrini təkrar edərdi, biz isə dəftərə köçürərdik. Bundan sonra yataqxananın həyətində, otaqlarda, Əli Sultanlının təqlidçiləri fəaliyyətə başlayardı"¹.

Ümumiyyətlə, dinləmək, diqqətlə dinləmək, dinlədiklərini yaddaşda saxlamaq, yaddaşda kök salanları yazıya almaq – bütün bunların hamısı böyük mədəniyyətdir. Bu yaxşı ənənədən – mədəniyyətdən tələbələrımız ibrət dərsi götürməli və tələbəlik illərində bundan faydalanmalıdırlar. Tələbələrimizin bundan faydalanmağı qalsın bir yana, bu barədə düşünmək istəyənlərin sayı azdır. Az olan hər hansı bir şey, bir sözlə, azlıq ənənəni qorumaqda çətinlik çəkir, müqavimətə qarşı dözümsüz olur. Bundan başqa, yaxşı mənada müəllimini təqlid etmək, onun dedikləri mühazirələri yaddaşda saxlamaq və sonra yazıya köçürmək tələbədən həm də onun istedadlı ol-

¹ Yenə orada. s. 40

masını tələb edir. İstedad olmayan yerdə təqlid də olmur, yaddaş da öz işini görmür, mühazirələri yazıya köçürmək də əhəmiyyətətsiz bir işə çevrilir.

Hər şeyi tələbənin də üstünə yıxmaq, onun adına yazmaq olmaz. Müəllim üçün də müəyyən vacib tələblər var. Məsələn, müəllimin səmimi olması, odlu-alovlu, ürəkdən dərs deməsi, dəqiq və inandırıcı danışması, auditoriyanı ələ almaq qabiliyyəti və s. Yenə də İsmayıl Şıxlının Əli Sultanlı barədə yazdıqlarından nümunə gətirməli oluruq: *“Biz yüz əlli nəfər idik. Əli müəllim yüz əllimizi də sehləmişdi. O, mühazirəni elə aydın, səmimi və ehtirasla oxuyardı ki, uzun zaman onun təsirindən qurtara bilməzdik. Bizə elə gəlirdi ki, dərsdə deyilik. Troya müharibələrindəyik. Axilleslə bərabər İlion qalasının ətrafında dolaşır, intiqam deyə nəyə çəkər, Patroklun qanını almaq üçün Hektoru döyüşə çağırırıq. Əli müəllim elə dəqiq və obrazlı danışdı ki, biz İlion qalasının divarları üstünə çıxıb döyüşlərə tamaşa edən qoca Priamı, yunan qəhrəmanlarını onlara nişan verən dünya gözəli Yelenanı, qucağında körpəsi, ürəyi əsə-əsə ərini gözləri ilə döyüş meydanında axtaran Andromaxanı aydınca təsəvvürümüzdə canlandırırırdıq”¹.*

¹ Yenə orada. s. 40

Deməli, müəllim mühazirəni təsirli, emosional, dolğun və məzmunlu söyləməlidir. Müəllim mühazirəsinin məzmununa elə girməlidir ki, hər bir hadisə və faktın iştirakçısı kimi danışa bilsin. Belə olanda, təbii ki, mühazirə dinləyicini, tələbəni sehirləyir, öz təsiri altına salır, tələbə bütün qayğı və problemlərini unudaraq mühazirə zamanı yalnız müəllimin mühazirəsinə diqqət yönəldir.

Yaxşı mühazirə, yaxşı dərs bir gözəllikdir. İnsan gözəlliyə baxanda hər şeyi unudur, diqqəti yalnız o gözəlliyin aludəçisi olmağa yönəldilir. Belə məqamlarda insan yan-yörəsində baş verənləri də unudur. Hətta ona dəyib toxunanlara da əhəmiyyət vermir. Çünki o, gözəllik qarşısındadır, gözəlliklə üz-üzədir. Gözəlliyin yaxşı mənada quludur. Məhz bu mənada yaxşı mühazirə, yaxşı dərs gözəllikdir. Belə gözəl dərs nümunələri ilə yaddaşlara əbədi həkk olunmuş Əli Sultanlı barədə İsmayıl Şıxlı yazır: “Əli müəllimi dinlədikdə ayırd edə bilmirdik ki, mühazirədəyik, yoxsa tamaşada. Əli müəllim müəllimlik məharətinə aktyorluq istedadını da əlavə edirdi. Onun təsiri ilə biz Bayron kimi dalgınlaşır, Hamlet kimi kədərlənir, “məhvə-

rindən çıxmış dünyanı öz məhvərinə qaytarmaq istəyirdik". Bir sözlə, gah şair olur, gah Jan Valjana dönür, gah da dünyanın sirrini dərk etmək istəyən Fausta çevrilirdik. Əli müəllim bizi yaman əfsunlamışdı. Yüz əllimiz də Əli Sultanlı olmaq istəyirdik¹. İndi görəsən, öz müəllimi olmaq istəyənlər varmı?! Öz müəlliminin getdiyi yolu getmək istəyənlər varmı?! Yox dərəcəyəndə deyil, ancaq bunların sayı da çox deyil. İndi daha asan yollarla nəyisə əldə etmək, nəyəsə nail olmaq istəyənlərin sayı çoxalıb, özü də xeyli çoxalıb. Nəyisə əldə etmək üçün nümunəvi bir yol keçmək, nümunəvi bir məktəb keçmək, nümunəvi bir həyat, ömür yolunun sahibi olmaq lazımdır. Belələri daha mətin, dözümlü, xeyirxah və cəmiyyətə fayda verən olurlar. Asan yol keçənlər üçün, hər şeyi zəhmətsiz və haqqı çatmadan əldə edənlər üçün əqidə, məslək, amal olmur, özləri və yalnız özləri üçün çalışır, yaşayır və fəaliyyət göstərirlər.

Görəsən, bu gün auditoriyalarda mühazirə dinləmək həvəsində və marağında olan tələbələr çoxdurmu?! Görəsən, mühazirələrini təkcə öz tələbələri deyil, həm də kənar yerlərdən gəlib dinləyiciləri olan

¹ Yəne orada. s. 41

müəllimlərimiz çoxdurmu?! Görünür ki, hər iki tərəf – müəllim də, tələbə də bu barədə fikirləşməlidir. Axı, vaxtilə bu mənada da nümunələr olub. Məsələn, İsmayıl Şıxılı yazır: “Onun mühazirələrində (Əli Sultanolının mühazirəsi nəzərdə tutulur – B.X.) ən böyük auditoriyalarda belə oturmağa yer tapılmazdı. Onu dinləməyə hamı gəlirdi. Cədvəl üzrə dərsi olanlardan başqa yuxarı sinif tələbələri, başqa institutun, xüsusən, o zaman bizim binada dərs keçən tibb institutunun tələbələri axışıb içəri dolardılar. Əli müəllim onları da özü ilə bərabər xəyal dünyasına aparardı. Onun mühazirələrində yorulan, fikri dağılan tapılmazdı”¹.

Bu gün mühazirələri səbrlə, diqqətlə dinləyən tələbələr də az azalıbdır. Düzdür, burada şövqsüz, ehtirassız, ürəksiz deyilən mühazirəçilərin – müəllimlərin də olduğu bir faktdır. Ancaq bununla belə, bəzən görürsən ki, şövqlü, ehtiraslı, ürək-dən söylənilən mühazirələri də diqqətsiz dinləyən tələbələr var. Onların sayı az deyil, gün-gündən artır. Bəzən belələri üçün mühazirə söyləyən müəllimin şəxsiyyəti, elmi, nüfuzu və digər müsbət keyfiyyətləri maraqlı olmur. Görünür ki, belələrində hətta keyfiyyətli, məzmunlu mühazirələrə

¹ Yəni orada. s. 41

maraq azalıbdır. Belələri üçün, təbii ki, kimin dərslər deməsi, mühazirə söyləməsi də o qədər maraqlı deyil. Hər halda bunların hamısı bir fakt kimi narahat doğurur. Yəni də Əli Sultanlının mühazirəsinə tələbələrin diqqət göstərməsi ilə bağlı bir məqam: “Onun mühazirələrində yorulan, fikri dağılan tapılmazdı. Tək bir cəfə...”

Müharibə yenidən qurtarmışdı. V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti – B.X.) öz binasında yenidən dərslərə başlamışdı. Mən bir aspirant kimi (İsmayıl Şıxlı – B.X.) onun mühazirələrində yenidən iştirak edirdim. Əli müəllim əvvəlki kimi böyük bir ehtirasla mühazirə oxuyurdu. Hamı səsini içinə çəkib dinləyirdi. Birdən arxa cərgədə oturanlardan birinin yatdığını uşaqlar gördülər. Bunu Əli müəllim də gördü. Qızı yoldaşları oyatmaq istədi. Əli müəllim qoymadı. Mühazirəni kəsdi. Mən (İsmayıl Şıxlı – B.X.) gördüm ki, onun rəngi tutuldu, xəyalı dağıldı və dərin fikrə yetdi. Sonra köksünü ötürüb astaca dilləndi: “Ya mənim mühazirələrimin keyfiyyəti aşağı düşüb, ya da tələbəliyin tənəzzülü başlayır”. Bəli, tənəzzül başlayırdı...¹. Əli Sultanlının “Ya mənim mühazirələri-

¹ Yəni orada. s. 41-42

min keyfiyyəti aşağı düşüb, ya da tələbəliyin tənəzzülü başlayır” fikri bu günümüz üçün də deyilmişdir. Bu gün hər iki halla qarşılaşmalı oluruq. Həm mühazirələrin, həm də tələbəliyin tənəzzülü narahat doğurur. Narahat doğuran, mühazirələrin və bütövlükdə dərsin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərən bir məsələ də müasir texnologiya vasitələrindən düzgün istifadə etməməklə bağlıdır. Belə ki, tələbə cib telefonlarından harda gəldi istifadə edir, bu da nəticə etibarilə, müəllimə və dərslə laqeydlik yaradır. Getdikcə bu laqeydlik və biganəlik adıləşir. Tələbələrin bir qisminin düşüncəsi adidən adi, primitivdən primitiv olur. Qərībədir, müəlliminə qarşı saymamazlıq, koridorun o başından bu başına qulağında telefon var-gəl etmək, özünü unudaraq, ətrafdakılara hörmətsizlik göstərərək saqqız çeynəmək və digər məsələlər tələbəçiliyin tənəzzülüdür.

Tələbələrin tələbə elmi cəmiyyətinə maraq və həvəsləri də azalıb. Onların yaradıcılıq işləri formal bir xarakter və məzmundadır. Burada tələbələri elmi işə həvəsləndirmək çox cüzi həlli yollarından biridir. Ancaq bu sahəyə tələbəni həvəsləndirmək də işi həll etmir. Deyərdim ki, indi

yaradıcılıq işlərini genişləndirmək üçün mövcud olan imkanlar heç də keçmişdəkindən az deyil. Məsələn, sərbəst işlər, kurs işləri, yoxlama yazı işləri, buraxılış işləri, tələbə elmi cəmiyyətinin üzvü olmaq və orada elmi məruzələrlə çıxış etmək və s. Ancaq burada da tələbə sərbəstliyinin və müstəqilliyinin imkanları o qədər genişdir ki, bir çox tələbələr vaxtını bu işə sərf etmir və bunun müqabilində heç bir ölçü götürmək də mümkün deyil. Belə olan təqdirdə, heç olmazsa, yüzlərin içərisindən daha fəal, istedadlı, elmi işə həvəsi olanları seçməyin və elmi-tədqiqat işlərini aparmağa yönəltməyin yollarını tapmalıyıq. Tarixən bu istiqamətdə ənənə olub və ənənəni yaşatmaq üçün bütün imkanlardan istifadə etməliyik. Lazım gələrsə, bu istiqamətdə diskussiyaları, polemikaları təşkil etməli və məsələnin həlli üçün ortaq məxrəcə gəlməliyik. Yənə də Əli Sultanlı nümunəsinə istinad edirik. İsmayıl Şıxlı yazır: "Əli müəllim bizi elmi işə də həvəsləndirirdi. Tez-tez referatlar yazdırır, elmi məruzələr tapşırırdı. Yaxşı yadımdadır, bu bölgülərdən birində mənə "Maqbet" əsəri düşdü. Mən başqa məruzə götürən yoldaşlarım kimi qış tətlinə getmədim, əsəri dönə -

dönə oxudum, əlavə məruzəmdən razı qalmadım. Sonra Mehdi Hüseynin köməyi ilə rus dilində olan materialı tərcümə edib referatı hazırladım.

Qış tətildən qayıdandan sonra məşğələlər, sonra da mühazirələr başladı. Əli müəllim məruzə edəndə bizə sərbəstlik verirdi. O çalışırdı ki, biz özümüz müzakirəyə başlayaq, mübahisə edək, fikirlərimizi, düşüncələrimizi açıq söyləyək”¹.

Məsuliyyət hissi və ümumiyyətlə, məsuliyyətli olmaq bütün uğurların açarındır. Bütün uğurlar məsuliyyətdən keçir, məsuliyyətdən qol-qanad alır, məsuliyyətdən qidalanır. Məsuliyyət olmayanda uğurdan, nailiyyətdən danışmaq əbəsdir. Çətinliklər o vaxt dəf edilir ki, məsuliyyət zəhmətlə birləşsin. Məsuliyyətlə zəhmət uğurun qoşa qanadıdır. Belə bir məsuliyyətlə zəhmətin birliyi İsmayıl Şıxlının da həyatına aiddir. Hələ Böyük Vətən müharibəsi təhlükəsinin hiss edildiyi bir vaxtda, gərginlik olduğu vaxtda elmi məruzə söyləmək asan deyildi. “Mən (İsmayıl Şıxlı – B.X.) belə həyəcanlı günlərin birində, axşam “Maqbet” haqqında məruzə edəsi oldum. Yaman qorxurdum. Əli müəllimin önündə məruzə etmək mənə çox çətin gəlirdi. Əslində, tək-

¹ Yenə orada. s.42

cə mən yox, bütün kursumuz, hətta deyərdim ki, bütün fakültəmiz həyəcan keçirirdi. Çünki belə müharibələrə bütün fakültə toplaşırdı, başqa şöbələrə də gələnlər olurdu. Mən hiss etdim ki, Əli müəllim də həyəcan keçirir..."¹. Bax bu gün tələbənin məruzə söyləməsi və bütün fakültənin bu məruzəni dinləməyə toplaşması ənənəsi görünür. Həm məsuliyyətli, zəhmətkeş tələbələr azdır, həm də özünü bu işə sərf edən müəllimlər. Yaxşı bir işin, fəaliyyətin ənənəyə çevrilməsi, yaxud da ənənənin qorunub saxlanması bir sistemin mövcud olmasını tələb edir. Sistem isə yaradılır və hamı buna əməl edir. Nə edək ki, yaratmaq və yaradılan qayda-qanunlara əməl etmək ənənəsi unudulur.

Müəllim tələbəsinin uğur qazanması üçün həyəcan keçirir, tələbəsi narahat olar, təbiətinə qayğı və nəvaziş göstərməsi ilə rahatlıq tapar... Əli Sultanlının öz tələbələrinə münasibətdə belə bir qayğı, nəvaziş adı bir hal alıbmiş. İsmayıl Şıxlı "Maqbet" haqqında məruzə söyləyərkən ilk anda dil-dodağının təpidiyi, bir xeyli sözə başlaya bilmədiyi və bu vaxt Əli müəllimin diqqət və qayğısının hər şeyi həll etdiyi gözəl nümunədir. İsmayıl Şıxlı yazır: *"Elə bu vaxt çiynimə bir əl toxundu. Mən Əli müəllimin sə-*

¹ Yəni orada. s. 42

sini eşitdim. "Hə, balaca, ürəkli ol". Mən onun gülümsər çöhrəsini gördüm və doğrudan da ürəkləndim. Hər şey qaydasına düşdü, fikrimi səlis şəkildə söyləməyə başladım. Ancaq birdən, gözləmədiyimiz halda işıqlar söndü. Tələbə yoldaşlarımın çoxu içini çəkdi. Mən dayanmadım. Əli müəllim kibrit yandırdı, kağızlara yaxın tutdu ki, qeydləri oxuya bilim. Mən isə deyəcəyim sözləri əzbərdən bilirdim. Gözucu baxdım. Əli müəllimin barmaqları titrəyirdi, gözlərində bir sevinc, dodaqlarında təbəssüm vardı. Mən bu an onun üzümə zillənən gözlərindəki nəvəziş və qayğıdan ürəklənərək daha həvəslə danışmağa başladım. Mühazirə pis keçmədi"¹.

İsmayıl Şıxlı öz dövrünün tələbəsi kimi çox məsuliyyətli, həqiqi mənada məsuliyyətli tələbə olmuşdur. Ona Şekspirin "Maqbet" əsərindən məruzə hazırlamaq tapşırılan zaman bu işin nə qədər məsuliyyətli olduğunu bilmiş və bütün əzab-əziyyətə qatlaşmışdır. Mehdi Hüseynin yanına (evinə) getmiş, yüz dəfə ölçüb biçmişdir ki, ona necə desin ki, referatı yazmaq üçün ona köməklik göstərsin. Mehdi Hüseyn isə onun üzündən nə demək istədiyini oxumuşdur. İsmayıl Şıxlı yazır: "... Mehdi Hüseyn dərslərinin necə keçdiyini ilə maraqlandı və söhbəti gətirib məruzələrə çıxartdı. Elə bil üstümdən yük götürüldü. Cəsarətlənib üzünə

¹ Yenə orada. s. 43

baxdım və istədim soruşum ki, ürəyimdən keçənləri hardan bildiniz. Hardan bildiniz ki, məhz bu iş üçün gəlmişəm?

Onun mehriban səsi məni fikirdən ayırdı.

– *Referat götürmüşənmə?*

– *Bəli.*

– *Nədən?*

– *Şekspirin “Maqbet”indən.*

– *Müəlliminiz kimdir?*

– *Əli Sultanlı*

– *Hə, – deyə səsinə uzatdı, – bir yerdə oxumuşuq. Yaxşı müəllimdir. Nümunə dərsi deyəndə bizim hamımızı üstələdi, ürəyimizi yerə vurdu. Müəllimlik çətin sənətdir. Onu hər adam bacarmaz. Elə biri mən. Nə qədər çalışdımsa, məndən müəllim çıxmadı”¹. İsmayıl Şıxlı “Maqbet”lə bağlı yazdığı məruzə ilə əlaqədar davam edərək yazır: “... Mehdi Hüseyn mənə dedi ki, kağız-qələm götür. Gö-türdüm. O deyir, mən də yazırdım. Aradan dəqiqələrinmi, saatlarınmi keçdiyindən xəbərim yox idi. Həm sevinir, həm də xəcalət çəkirdim. Vərəqlər qaralanıb tökülürdü. Yazdıqca xəyalən məruzəni hazırlayır, hansı fikri harada deyəcəyimi ölçüb-biçirdim”². Bax bu məsuliyyət, zəhmət İsmayıl Şıxlının məruzəsini hamını razı salan səviyyəyə gətirmişdi.*

Əli müəllimin tələbələrinə, o cümlədən İsmayıl Şıxlıya sevgisi, istəyi olmuşdur. O,

¹ Qranit kimi sərt. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.12-13

² Yenə orada. s. 13

tələbələrini öz doğma övladı kimi istəmişdir. Bu münasibətin müqabilində tələbələri də Əli müəllimə hörmət və ehtiramla yanaşmışdır. Bax əsl pedaqoq, yaxşı mənada köhnə pedaqoq barədə İsmayıl Şıxlının fikri həmişə nümunə gətirilməlidir: *“Tələbələrə qarşı olan bu mehribanlıq institutu qurtarana qədər davam etdi. Sözün düzü, bəzən məktəbi qurtaracağımıza və müəllimlərimizdən, xüsusən Əli müəllimdən ayrılacağımıza təəssüflənirdik”*¹. Yaxud, İsmayıl Şıxlıdan bir il qabaq oxuyan, orijinal mühakimələri, mətbuatda tez-tez yazıları çap olunan Abbas Kırəclinin fikri: *“Biz pedaqoji institutunu yox, Əli Sultanlı institutunu bitirdik”*². Bu fikirdə nə qədər böyük həqiqət var. Doğrudan da, institutları, universitetləri və fakültələri bilikli, nüfuzlu əməkdaşları ilə tanıyıblar. Bu, dünyanın hər yerində belədir. İnstituta, universitetə, fakültəyə fayda verməyən əməkdaşlar institut, universitet və fakültələrdə yer almamalıdır. Çünki belələri institutdan, universitetdən faydalanır, ancaq özləri isə heç bir fayda vermirlər. Bu qəbildən olan müəllimlər, əməkdaşlar heç də az deyil.

¹ Yenə orada. s. 43

² Yenə orada. s.43

Sinədəftər

mühazirəçi

Müəllimin mühazirəsinin keyfiyyətli olması, tələbələri tərəfindən sevlməsi üçün o, mühazirəni sinədən oxumalıdır, faktları, hadisələri əzbərdən bilməlidir. Düzdür, mühazirə mətninin olması da vacib şərtidir. Bu, müəllimin məsuliyyətini artırır, il-ildən mühazirə mətni təkmilləşir, yeniləşir. Ancaq mühazirə mətnindən asılı olmaq olmaz. Bu asılılıq məsuliyyəti azaldır, müəllimin danışığını canlı etmir. Mühazirə mühazirəçi tərəfindən sinədən söylənəndə canlı və cəlbedici olur.

Əli Sultanlı sinədəftər mühazirəçi olmuşdur. *“Əli müəllim konspektlə dərslər deməyi*

sevməzdi. O, bütün mühazirələri sinədən oxuyardı. Amma həmişə dərslə hazır gələrdi. Onun cibində həmişə deyəcəyi dərslərin konspekti olardı. Əli müəllim mühazirə zamanı adları, illəri elə dəqiq və aydın deyərdi ki, bizim beynimizdə həkk olunardı. O, bizə, öz aspirantlarına tövsiyə edərdi ki, konspektlə dərslə deməyin və ona bel bağlamayın. Çünki konspekt mühazirəçinin məsuliyyət hissini azaldır, zəkanın müəmmarəsini zəiflədir, sərbəstliyini əlindən alır və danışığı cansızlaşdırır”¹.

Əli müəllim şövqlə, ehtirasla mühazirələr oxumuş, həmişə həvəslə dərslə demişdir. Eyni mövzunu auditoriyada dəfələrlə təkrar etməsi onun dərslə demək həvəsini heç zaman azaltmamışdır. Əslində, müəllimliyən özü də yaradıcı bir peşədir. Belə ki, eyni mövzunu dəfələrlə təkrar etmək müəllimi daha da peşəkar edir, mövzunu dərinədən mənimsəmək işinə köməklik göstərir, haqqında düşünmədikləri barədə düşünür, daşınır, bir növ, həmişə axtarışda olur. Eyni bir mövzu ilə bağlı həmişə axtarışda olmaq peşəkarlığın yüksəlməsinə xidmət edir, müəllimin pedaqoji ustalığını daha da artırır. Yenə də İsmayıl Şıxlının Əli Sultanlının mühazirə oxuması ilə bağlı gətirdiyi nümunə yerinə düşür: “Mən Əli

¹ Qranit kimi sərt. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980. s. 45

müəllimin ömrünün axırına qədər eyni marağ və ehtirasla mühazirə oxuduğunun şahidi olmuşam. O, bəzən bir gündə eyni mövzunu iki, üç dəfə təkrar edərdi. Hamısını da eyni şövqlə, eyni zövq və həvəslə. Mən ona təəccüb edir, bir gündə təkrar mühazirələr oxuyanda nə üçün həvəsdən düşmədiyinin sirrini bilmək istəyirdim. Bir dəfə cəsarətlənib ondan soruşdum ki, bir mövzunu iki, üç dəfə təkrar edəndə nə acəb həvəsdən düşmürsünüz? O gülümsündü və dedi ki, sən mühazirə oxuyanda həmin mövzunu təkrar etdiyini unut. Çünki səni dinləyən tələbələr bilmir ki, sən iki saat bundan əvvəl həmin mühazirəni oxumusan. Onlar sənə ilk dəfə qulaq asır. Ona görə də eyni həvəslə dərs deməlisən”¹.

Müəllimin bir xoşbəxtliyi də ondadır ki, onun layiqli yetirmələri olsun. Layiqli yetirmələr, tələbələr müəllimin ömrünü uzadır, onun əhval-ruhiyyəsini artırır, sağlam və gümrəhlik durumuna da kömək edir. Müəllimin layiqli yetirmələri olanda bilir ki, onu əvəzləyən, onun işini davam etdirən var. Əslində, müəllimlik elə bir müqəddəs ocaqdır ki, bu ocağı həmişə yandırmaq, onun istisinə qızınmaq lazımdır. Bu mənada müəllimin ocağını yandıranlar onun tələbələridir. Ocağı yandıranlar yerində

¹ Yenə orada. s. 45

olanda rahatlıq, məmnunluq və razılıq xeyir – duaya çevrilir, inam və etiqad hər bir şeyi üstələyir.

İsmayıl Şıxlı Əli Sultanlının müəllimlik ocağını yandıran layiqli tələbələrindən biri olmuşdur. Əli müəllim İsmayıl Şıxlının tam yetişdiyini hiss edəndə özü Azərbaycan Dövlət Universitetinə (indiki Bakı Dövlət Universitetinə) keçmiş, yerində isə, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində) öz tələbəsini (İsmayıl Şıxlı) saxlamışdır. Bu barədə İsmayıl Şıxlı yazır: *“Bir dəfə o, məni yanına çağırırdı. Xeyli üzümə baxdı və əlini çiynimə qoydu.*

– İndi arxayınam, – dedi, – mən universitetə keçirəm. Səni burada öz yerimdə qoyuram. O gündən müstəqil mühazirələr oxumağa başladım. Həmişə çalışdım ki, ustadıma layiq şagird olum. Mənim vəziyyətim ağır idi. Çünki Əli müəllimdən sonra auditoriyaya girirdim. Onun odlu, alovlu, can yanğısı ilə dolu olan ehtiraslı mühazirələrindən sonra tələbə qarşısına çıxmaq və dərs demək çox çətin idi”¹. Nə qədər böyük səmimiyyət var, elə bir səmimiyyət ki, çoxları bunu öyrənməli və təbliğ etməlidirlər. Görün ki, İsmayıl Şıxlı müəllimi Əli Sultanlı qarşısında özünü şagird sayır,

¹ Yenə orada. s. 46

onu özünə ustad hesab edir. Onun həmişə varlığını hiss edir. *“İllər karvan-karvan gəlib keçir. Lakin Əli müəllimin səsi qulağımdan getmir. Mənə elə gəlir ki, hər dəfə auditoriyaya girəndə Əli müəllim mənim yanımda olur. Dərsim yaxşı keçəndə gülümsəyir, bir balaca həvəssiz mühazirə oxuyanda qaşları çatılıb kədərlə üzümə baxır”*¹.

Yaxşı bir ənənə də olub. Müəllim öz istedadlı, ümidverici tələbəsini seçib, elmə gətirib, ona qayğı göstərib, necə deyərlər, əl-qolundan tutub. İsmayıl Şıxlı da bu qayğıdan uzaqda olmayıb. Əli Sultanlı onu kafedrasına işə götürüb, aspirantı kimi köməklik edib, xarici ölkələr ədəbiyyatı üzrə mütəxəssis kimi yetişdiribdir. İsmayıl Şıxlı Böyük Vətən müharibəsindən sonra instituta gəlişini belə xatırlayır: *“Əli müəllim qoluma girdi. Bakıya gəlişimin səbəbini soruşdu. Fikrimi dedim. Xeyli düşündü. Qaşları çatıldı, nəyi isə ölçüb-biçdi. Papiros yandırdı. Sonra direktorun otağına doğru addımladı.*

Yarım saatdan sonra gülə-gülə gəldi. “Ərizəni və sənədlərini ver, – dedi, – amma yaxşı hazırlaş. Rəqiblərin institutu təzə qurtarıb”.

*Mən, beləliklə, Əli müəllimin kafedrasında işləyəsi oldum”*².

¹ Yenə orada. s. 46

² Yenə orada. s. 44

Yaxşı müəllim o müəllimdir ki, o, bil-diklərini tələbələrinə öyrədir. Tələbələrinə tələbkar yanaşaraq ona çoxlu tapşırıqlar verir, yaxşı mənada tələbələrini yükləyir. Belə olanda tələbənin gələcəyi də yaxşı olur, o, peşəkar bir mütəxəssis kimi də formalaşır, gələcəkdə müəllim kimi fəaliyyət göstərəndə də əziyyət çəkmir.

Əli müəllim öz tələbələrinə, aspirantlarına tələbkar olmuş, onlara yeni-yeni tapşırıqlar vermiş, apardıqları elmi-tədqiqat işləri ilə müntəzəm olaraq maraqlanmışdır. İsmayıl Şıxlı yazır: *“O (Əli Sultanlı – B.X.) yaman tələbkar idi. Ayda bir dəfə yanına gələrdik. Oxuduğumuz kitablar, elmi-tədqiqat əsərləri haqqında məlumatlarımızı dinlədikdən sonra yeni tapşırıqlar verərdi. Bu tapşırıqlar o qədər olardı ki, günlərlə kitabxanadan çıxma bilməzdik. Onun bizi bu cür yükləməsindən bəzən narazı qalardıq, açıq deməsək də ürəyimizdə gileylənərdik. Amma səhv elədiyimizi xeyli sonra, ilk məşğələlərə başladığımız zaman, yəni özümüz müstəqil dərslər dediyimiz vaxt başa düşdük. Anladıq ki, əgər Əli müəllim bizi aspirant vaxtı bu qədər çalışdırmasaydı, müəllimlik zamanı çox çətinlik çəkərdik”¹.*

İndi gecə-gündüz oxumaq, çalışmaq və

¹ Yenə orada. s. 45

bunu vərdisə çevirmək bir qisim tələbələr, aspirantlar, elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olanlar üçün yadlaşdır. Əsasən, humanitar sahənin tələbələri, aspirantları, elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan əməkdaşları gecə-gündüz oxumaq vərdisinə yiyələnmişdir. Çünki humanitar sahədəki zəngin ədəbiyyatlar, material çoxluğu, yazılmış elmi-tədqiqat əsərləri və sair və ilaxır daha çoxdur.

İsmayıl Şıxlı müəllimlik sənətinin gerçəkliyini və hər bir kəsin müəllimə borclu olduğunu xüsusi qeyd edir. Bu təkcə ondan irəli gəlmir ki, İsmayıl Şıxlı özü müəllim olmuş, müəllimliyin nə demək olduğunu çox yaxşı bilmiş, müəllimlərin çəkdiyi zəhmətin nədən ibarət olduğunu, onların keçirdiyi hissləri, psixoloji gərginlikləri yaşamışdır, həm də ondan irəli gəlir ki, o, müəllim ailəsində böyümüşdür. İsmayıl Şıxlı yazır: *“Mən müəllim ailəsində böyümüşəm. Atamın dostları və qohumlarımın çoxu müəllim olmuşdur. Özüm də bu sahədə çalışıram. Oxuculara təqdim etdiyim “Dəli Kür” romanında da Azərbaycanda yeni tipli müəllimlərin necə yaranmağa başladığını göstərmək istəmişəm. Mən “Dəli Kür” romanında Qori müəllimlər seminariyasına həsr edilmiş səhnələri tə-*

sadiifən yazmamışam. Bu seminariya bizim Azərbaycana çox istedadlı müəllimlər və mədəniyyət xadimləri vermişdir. Bundan başqa, həmin seminariyanın Azərbaycan şöbəsi 1918-ci ildə Firidun bəy Köçərli tərəfindən Qazağa köçürülmüş və demək olar ki, respublikamızda başqa seminariyalara nümunə olmuşdur. Həmin məktəb sonra pedaqoji texnikuma çevrildi. Mən də orta təhsilimi orada almışam”¹.

Müəllimlik sənəti İsmayıl Şıxlı tərəfindən bütün mahiyyəti ilə aydın, müqəddəs, ülvi bir sənət kimi qiymətləndirilir. O yazır: *“Müəllimliyə sadəcə savad öyrədən bir sənət kimi baxmaq ən azı bu sənətin mahiyyətini anlamamaqdan başqa bir şey deyil. Müəllimlik çox müqəddəs, ülvi və çətin bir sənətdir. Bu elə bir sənətdir ki, cəmiyyət ona hələ dünyagörüşü, həyat anlayışı formalaşmayan, pak, təmiz bir nəslin, öz gələcəyinin tərbiyəsini tapşırır. Bu gənc nəslin gələcəkdə necə insan, necə vətəndaş olmaları, heç şübhəsiz, müəllimlərdən asılıdır. Bu isə çox ciddi və mühüm bir məsələdir. Daim dəyişməkdə, təzələnməkdə olan insan nəslinin əvəzedicilərinin tərbiyəsindən çox şey asılıdır”².*

Müəllimlik elə bir sənətdir ki, bütün peşə, sənət sahibləri ona borcludur. Müəllim olmasa, insanlar həyatda öz yerlərini

¹ Mənim tərbiyəçilərim. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.217

² Ülviyyəti qorumalı. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.348

tuta bilməz və heç başqa peşə, sənət sahibi də ola bilməzlər. Hər bir insanın orta məktəbdə, ali məktəbdə, həm də həyatda müəllimləri olur. Onlar heç də az olmurlar. Ancaq onların yadda qalanları, unudulmaz və sevimli müəllimləri az olur. Belə müəllimlər sırasında ibtidai sinif müəllimləri xüsusi yer tutur. Eyni zamanda, orta, ali məktəbdə dərs deyən müəllimlər içərisində də hər birimizin əbədi sevdiyimiz müəllimlər olub. Bu mənada İsmayıl Şıxlının hələ Qazax Pedaqoji Texnikumu Qori müəllimlər seminariyasında oxuduğu zaman ən sevimli müəllimlərindən biri Abdulla Babanlı olmuşdur. İsmayıl Şıxlı Abdulla Babanlı barədə çoxlu müsbət keyfiyyətlər qeyd edir və onlardan birini xüsusi olaraq qeyd etmək yerinə düşər. O yazır: *“Babanlı müəllim heç vaxt əsəbiləşməz, tələbənin üstünə qışqırmaz, ona ağır söz deməzdi. O çalışırdı ki, tələbə təqsirini özü başa düşsün.*

Yaxşı yadımdadır, bir dəfə axşamüstü Babanlı müəllim mənim qolumdan tutub gözümlün içinə diqqətlə baxdı. Uşaqlar bizi əhatə etdilər. Sükut iki dəqiqə çəkdi. O, məndən astaca soruşdu:

– *Başə düşdün?*

– *Yox.*

Yenidən gözümlün içinə baxdı. Sualını təkrar etdi. Mən də eyni cavabı verdim.

– *Get fikirləş.*

Düz üç gün təkcə mən yox, hamımız fikirləşdik. Nəhayət, səbəbi tapdıq. Bizə iynə vurmuşdular. Mənim hərərətim qalxdığından birinci dərsə, Babanlı müəllimin məşğələsinə gələ bilməmişdim. Sonrakı dərslərdə isə iştirak etməmişdim”¹. Həm müəllim üçün, həm tələbə üçün yaxşı bir örnəkdir. Ancaq bu örnəyi qoruyub saxlamaq, yaşatmaq, gələcək nəsillərə ötürmək üçün Abdulla Babanlı kimi müəllimlərə və İsmayıl Şıxlı kimi tələbələrə ehtiyac böyükdür. Gərək müəllim müəllim kimi, tələbə tələbə kimi davranmağı, münasibətlər sistemində öz məsuliyyətini hiss etməyi bacarsın. Bunu bacaranlara həmişə ehtiyac olub, indi də ehtiyac var, gələcəkdə də bu barədə düşünəcəkdir. Nə qədər ki, cəmiyyət var, bu məsələ də mövcud olacaq, işıqlı adamları düşündürəcək, hər bir ziyalını narahat edəcəkdir.

Yaxşı ənənə üçün hər bir zaman insanın burnunun ucu göynəyir. Bəzən yaxşı ənənəni yada salır, xatirə kimi yaddaşında vərəqləməli olursan. Yaxşı ənənəni qorumaq və yaşatmaq lazımdır. Onu yalnız xatirəyə, yaddaş səhifəsinə çevirmək uğur-

¹ Mənim tərbiyəçilərim. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.217-218

lara, nailiyyətlərə əngəl törədə bilər. Yəni də İsmayıl Şıxlının Qazax Pedaqoji Texnikumundakı ikinci sevimli müəllimi Yunis Əyyubovun müəllimliyindən bir məqamı yada salmaq yerinə düşər. İsmayıl Şıxlı yazır: *“Bizim Qazax Pedaqoji Texnikumundakı ikinci sevimli müəllimimiz Yunis Əyyubov idi. O, mahir riyaziyyat müəllimi idi. Biz Yunis müəllimin fədakarlığına məftun idik. O, öz fənnini mükəmməl bilməklə yanaşı, çox məharətlə dərs deyirdi. Ən çətin riyazi, xüsusən cəbr məsələlərini elə qurardı ki, biz onları asanlıqla həll edərdik. Yunis müəllimin dərsləri əyləncəli riyaziyyata çevrilirdi. O, dəqiqələri və saniyələri güdən, zəng çalınan kimi kitablarını yığışdırıb evə qaçan müəllimlərdən deyildi. Əksinə, gecə-gündüz məktəbdə olardı. Hətta imtahan ərzində çox vaxt sinif otaqlarından birinə çarpayı qoyub gecə də orada yatardı. Onun öz sənətinə bu cür təmiz bir məhəbbətlə, mən deyərdim ki, Məcnun məftunluğu ilə yanaşması bizi də ruhlandırırdı”*¹. Hər bir zaman, fənni mükəmməl bilən, məharətlə dərs deyən, öz fənnini sevən müəllimlər olub, indi də var. Ancaq fənnini mükəmməl bilməyən, məharətlə dərs deməyən, fənnini sevməyən müəllim də olub, indi də var. Bəli, elələri də var ki, dərslə yubanmağı, dərslə

¹ Mənim tərbiyəçilərim. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s. 218

dən tez çıxmağı, dərstdə baş qatmağı özləri üçün vərdisə çeviriblər. Bununla belə, tələbə gec-tez başa düşür ki, əsil müəllim, fənnini dərindən bilən və sevən müəllim kimidir.

Auditoriyalarda fənnə və müəllimə münasibət fənn müəlliminin fənnini bilməsindən çox asılıdır. Fənn müəllimi fənninin bütün dərinliklərini və incəliklərini bilirsə, həmin müəllimi də, onun tədris etdiyi fənni də tələbələr sevir. Düzdür, belə müəllimlərə bəzən subyektiv münasibətlər də ola bilər. Ancaq belə subyektiv münasibətlər keçici və ötəri olur, tez-gec nizam-intizamsız tələbə də bilikli müəllimlə hesablaşmalı olur, onun ailəcənablığı və biliyi qarşısında tabe olur. Bu mənada, İsmayıl Şıxlının tarix müəllimi Əli Əliyevlə bağlı yazdıqlarına istinad etməli oluruq: *“Mən tarix müəllimimiz Əli Əliyevi də unuda bilmirəm. Əli müəllimlə bizim tanışlığımız çox qəribə oldu. Onu məktəbə yenidən təyin etmişdilər. Hələ bizə dərslər deməmişdi, necə müəllim olduğunu bilmirdik. O da bizi tanımır. Belə vəziyyətdə bizi pambıq toplamağa yolladılar. Əli müəllim də bizimlə gəldi. O, özünü çox sakit aparırdı. Biz isə onun təmkinliyindən sui-istifadə edərək, alicənablığını başa düşməyərək, intizamsızlığa yol*

verir, bəzən sözünə də baxmırdıq. Əli müəllim isə hirslənmirdi.

Pambıq toplanışı qurtardı, dərslərə başladıq və Əli müəllim ilk dəfə bizə tarixdən mühazirə oxudu. O, dərsi elə gözəl, elə aydın və şairanə bir dillə başladı ki, ilk andan bizi əfsunladı. Nəfəsimizi dərmədən ona qulaq asdıq. Zəngin vurulmasından xəbərimiz olmadı. Əli müəllim öz məzmunlu dərsləri, dərin biliyi və sadəliyi ilə bizi valeh etdikcə xəcalət çəkirdik. Pambıq toplanışı zamanı elədiyimiz dəcalliklərdən utanırdıq. Ancaq üzr istəməyə də cəsarətimiz çatmırdı. O isə hər şeyi başa düşür, üstünü vurmurdu.

Biz başa düşdük ki, müəllimin sevilməsi üçün əsas şərtlərdən biri onun öz fənnini gözəl bilməsidir”¹.

¹ Mənim tərbiyəçilərim. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.219

Nur saçan

*sənətin
yolçuları*

İsmayıl Şıxlı bir müəllim kimi əldə etdiyi uğurlara görə ona dərs deyən müəllimlərinə – Abdulla Babanlıya, Yunis Əyyubova, Əli Əliyevə, Əli Sultanlıya, Mikayıl Rəfiliyə və digərlərinə özünü borclu sayır. Onları heç vaxt unuda bilmədiyini qeyd edir. O yazır: *“Biz nə üçün keçmiş müəllimlərimizdən mərhum professor Əli Sultanlıyı unuda bilmirik? Çünki o, bizim üçün yalnız müəllim deyildi. O, öz fənnini sevən, onun fədaisi olan bir şəxs idi. O, ehtiraslı bir vətəndaş idi. O, auditoriyada bizə Axillesdən*

danışarkən Koroğlunun mərdliyini, Penelopadan danışarkən azərbaycanlı qadınların sədaqətini təbliğ edirdi. O, özü ilə bərabər auditoriyaya, qəlblərə gözəllik, sədaqət, vətən eşqi, xalq məhəbbəti kimi ülvəi duyğular gətirirdi. Yaxud professor M.Rəfilinin ehtiras və həyəcanla dolu mühazirələrini necə unutmaq olar?! Hərtərəfli Zəka sahibi olan bu adam elə maraq və ehtirasla dərs deyirdi ki, biz onunla birlikdə XII əsrə gedib Nizaminin poetik səltənətini dolaşır... Yaxud bizdən yaşlı nəslin nümayəndələri bu gün də öz müəllimləri Firidunbəy Köçərli, Süleyman Sani Axundovu, Abdulla Şaiqi hörmət və ehtiramla yad edirlər. Çünki bu insanlar öz canlarını yeni nəslin tərbiyəsi yolunda fəda etmişlər. Xalq üçün yanan bu müqəddəs insanlar neçə min insan qəlbində məşələ dönmüşlər. Lakin biz bəzən bu müqəddəsliyi unuduruq”¹.

Ümumiyyətlə, hörmət və ehtiramla yad edilmək, gənc nəslin tərbiyəsi yolunda özünü fəda etmək, şam kimi yanmaq, insanların qəlbində məşələ dönmək, tələbələrində inam hissini yaratmaq, bütün şəxsi məhrumiyyətlərə dözərək fədakar insan olmaq heç də asan bir iş deyil. Deməli, müəllim vətən, xalq, millət yolunda qəlbini məşələ kimi yandırmalıdır. Öz tələbələrinin yetişməsi yolunda fədakar olmalıdır.

¹ Ülvyyəti qorumalı. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.244

Nə üçün məhz müəllim bu cür olmalıdır? Buna İsmayıl Şıxlı çox obyektiv bir izah verir: *“Əgər mən desəm ki, bir həkimin səhvi, müalicəni düzgün aparmaması, bir və ya bir neçə insanın həyatının təhlükəyə düşməsi ilə nəticələnirsə və ya bir mühəndisin səhvi, yaxud qabiliyyətsizliyi bu və ya digər qurğunun başa çatmaması ilə nəticələnirsə buna qismən dözmək olar, yəqin ki, məni qınamazlar. Ancaq müəllimin səhvi, onun savadsızlığı və amsızlığı bütöv bir nəslin şikəstliyinə səbəb olur. Başqa naqisliklərlə mübarizə aparmaq, onu aradan qaldırmaq üçün yollar tapmaq mümkündür. Lakin zehni naqisliklə mübarizə aparmaq, mənəvi şikəstliyi aradan götürmək, cəmiyyətin beyninin düz işlənməsinə son qoymaq çox çətinidir. Məhz buna görə də zehni aləmin tərbiyəsi ilə məşğul olanlar, müəllimlər cəmiyyət qarşısında çox böyük məsuliyyət daşıyırlar”¹.*

İsmayıl Şıxlı müəllim üçün zəruri hesab olunan şərtləri də diqqət mərkəzində saxlayır və bu barədə dəqiq, prinsipial, qətiyyətli mövqeyini bildirir. Məsələn, o, müəllim üçün zəruri hesab olunan şərtlərdən birini obyektivlik hesab edir. Müəllimlər arasında təsadüfi adamların çoxalmasını, obyektivlikdən uzaqlaşanların artmasını millətin gələcəyinə vurulan zərbə kimi qeyd edir.

¹ Ülvyyəti qorumalı. — İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.243

İsmayıl Şıxlı yazır: “Qoy həmkarlarım mən-
dən inciməsinlər, bir çox vaxt müəllimlik üçün
ən zəruri şərtlərdən biri olan obyektivlik hissini
itiririk. Tələbələrin bilik səviyyəsini qiymətlən-
dirəndə, xüsusilə ali məktəblərə qəbul zamanı
dostbazlığa, qohumbazlığa uyaraq istedadlı
gənclərin bir çoxununun ali təhsildən uzaqlaşma-
sına səbəb olur. Bu istedadlı gənclərin əvə-
zinə isə elmə həvəsi və qabiliyyəti olmayanları
məktəblərə götürürük. Onlar ali məktəb audi-
toriyalarından elmi müəssisələrə, aspirantla-
ra ayaq açır, beləliklə, elm aləmi yalnız özünü
düşünən, fəməl-yəməl əsər yazıb elmi dərəcə
almaq üçün çalışan təsadüfi adamların hesa-
bına zibillənir. Mənə elə gəlir ki, biz xalqımı-
zın gələcəyini, iyirmi-iyirmi beş ildən sonrakı
vəziyyətini unutmamalıyıq. Əgər həkimlərin,
mühəndislərin, alimlərin, müəllimlərin sırasın-
da təsadüfi adamlar, savadsızlar, aliyyərlər çoxal-
larsa, bizim çıxarımız nə olar? Məhz bu kimi
halların baş verməməsi üçün biz elm aləminin
saflığı uğrunda vuruşmalıyıq”¹. İsmayıl Şıxlı-
nın bu qeydlərindən bəzilərinə münasibət
lazımdır. Məsələn, təsadüfi adamların elmi
müəssisələrə, aspiranturaya, indiki dokto-
ranturaya ayaq açması məsələsi. Təsadüfi
adamların elmi müəssisələrə gəlməsi və
doktoranturaya daxil olması, dissertasi-

¹ Ülvyyəti qorumalı. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı,
1988, s.244-245

yalar müdafiə etməsi halları bir fakt kimi təkzibolunmazdır. Belələrinə elmi müəssisələrdə, elmi mühitdə meydan verilməsi elmə olan münasibəti və elmi dəyərləri dəyişir. Bəzən elmi mühitdə təsadüflərin çoxalması elmi də, əsl elm adamlarını da hörmətdən salır. Təsadüflərə qarşı vuruşmaq, onlara qarşı mübarizə aparmaq, təəsüf ki, məsələnin həllinə gətirib çıxarmır. Yəni, təsadüflərə qarşı mübarizə aparmaq məsələnin son həlli yoluna çevrilmir. Elələri bəzən elmdə, təhsildə, elmi müəssisələrdə peyda olur ki, onlar nə elmin, nə təhsilin, nə də elmi tədqiqatın nə demək olduğundan çox-çox uzaqdır. Hələ onu demirəm ki, belələləri elmin, təhsilin, elmi tədqiqatın Məcnunu olmağın nə demək olduğunu anlamaq, qavramaq imkanından məhrumdurlar.

Belələri elmi də, elmi adı və elmi dərəcəni də, elmi müəssisəni də özləri üçün qalxana çevirirlər. Halbuki qalxan dövrü çoxdan keçibdir. Qalxan qədimdə olubdur. Qədimdə müharibələrdə qılınc zərbəsindən qorunmaq üçün ağacdan, metaldan, dəridən əldə tutulan dairə və ya düzbucaq şəkilli sipərdən, qalxandan istifadə olunubdur. Köhnə, keçmiş düşüncə tərz

ilə elmə, elmi-tədqiqata, elmi müəssisəyə yanaşmaq, elmi dərəcəni, elmi adı qoruyucu vasitə kimi qalxandan, sipərdən çevirmək bəziləri üçün çox adiləşibdir. Onlar müxtəlif yollarla əldə etdikləri elmi dərəcənin, elmi adın arxasında gizlənir, elmdən söhbət düşəndə isə elmi dərəcə və elmi adı üzlərinə qalxan, sipər tuturlar. Necə deyərlər, öz zəhməti, alın təri, əzab-əziyyəti ilə elmi dərəcə, elmi ad alanlardan geri qalmamaq üçün bütün vasitə və imkanlardan istifadə edərək elmi dərəcəni də, elmi adı da qamarlayırlar. Sonra isə belələrinin boş-boş iddialarının, mənasız ambisiyalarının elmə, elmi müəssisənin özünə, bütünlükdə cəmiyyətə vurduğu ziyanın ağrı-acısını hamı çəkməli olur. Belələri öz şəxsi mənafeləri üçün çox iddialı və tələbkar olurlar. Ancaq onların elmə, elmi-tədqiqata, çalışdıqları elmi müəssisəyə heç bir faydası olmur. Fayda vermək üçün yox, faydalanmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar.

İsmayıl Şıxlı istedadlı gənclərə biganəlikdən, laqeydlikdən də bəhs edir. Bu da, təbii ki, gənclərdə və istedadlı gənclərdə inamsızlıq yaradır. İstedadlı gəncləri seçmək, onları düzgün istiqamətləndirmək, onlarda inam hissini gücləndirmək elmi-

mizin də, təhsilimizin də, gələcəyimizin də inkişafına, uğuruna xidmətdən başqa bir şey deyil. Təbii ki, bunu unutmamalıyıq. Məhz İsmayıl Şıxlı da bunu unutmur və yazır: *“Çox zaman gəncliyimizin istedadsızlığından şikayətlər eşidirik. Onların elmə laqeyd olmalarından, zəhməti sevməmələrindən, yüngül həyat keçirməyə çalışmalarından gileylənirik. Mən isə qətiyyətlə deyirəm: bizim gənclər açıqfikirli, fövqəladə zəka və bacarığa sahib gənclərdir. Lakin onlara çox zaman biz müəllimlər, valideynlər düzgün istiqamət vermirik. Biz onlarda olan ədalət və doğruluğa inam hissini tapdalayırıq. Biz unuduruq ki, tələbə öz müəlliminə ən doğrucul, nümunəvi və ədalətli insan kimi baxır. Tələbə özünü müəlliminə bənzətmək, onun yolu ilə getmək istəyir. Tələbə ürəyinin sirrini inandığı müəllimi ilə bölüşməyə çalışır. Bunun əvəzinə laqeydlilik və subyektivlik, tərəfgirlik görəndə onların inam hissi itir. İnamsızlıq isə böyük bəladır.*

Buna görə də biz müəllimlərin əsas borcu tələbələrdə inam və ədalət hissini gücləndirməkdir. Əgər biz onlarda bu hissi gücləndirməsək, onların qəlbində ehtiraslı vətəndaşlıq alovunu yandırmasaq cinayət işləmiş olarıq”¹.

Hər bir peşə, sənət sahibi sosial məsuliyyətini hiss etmədən irəli gedə bilməz, uğur

¹ Ülvyyəti qorumalı. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.245

qazana bilməz, onun uğuru cəmiyyətə də fayda verməz. Ona görə də müəllimlərimiz də, tələbələrimiz də sosial məsuliyyətini hiss etməlidir və gələcəyimiz naminə əllərindən gələni əsirgəməməlidirlər.

Həmişə Azərbaycan cəmiyyətində xidməti olan, nüfuzu olan, camaat arasında hörməti olan adamlara müəllim deyə müraciət ediblər. Müəllim sözü ehtiram əlaməti olaraq işlənmiş, insanlara dərs verən (həyat dərsi verən, həyatı öyrədən, dünyanın gəliş-gedişini başa salan, yol göstərən), elm öyrədən adamlara müraciət forması kimi işlənmişdir. Öz sənətinin, peşəsinin, ixtisasının nüfuzlu, hörmətli adamlarının hər birinə ehtiram əlaməti kimi müəllim deyilibdir. Bu söz kimin adının yanında işlənibsə, təkcə onu hörmət və izzətə mindirməyib, həm də onu məsuliyyətli, ədəb-ərkanlı olmağa məcbur edibdir. Müəllim sözü hansı ada qoşularaq işlənibsə, bu, hörmət əlamətindən başqa, həmin adam barədə nümunəvi adam, nüfuz sahibi olan adam, başqalarına təsir edən, yol göstərən adam təsəvvürü yaradıbdır. Bu barədə çoxlu misallar gətirmək olar. Belə misallardan biri də İsmayıl Şıxlının Mirzə İbrahimov haqqında dedikləridir. İsmayıl Şıxlı yazır:

“Biz hamımız ona sadəcə olaraq Mirzə müəllim” deyirik. Bu, təsadüfi deyil. Çünki Mirzə İbrahimov sözün həqiqi mənasında bütöv bir ədəbi nəslin tərbiyəçisi və müəllimi olmuşdur. Ona görə də bu sevimli yazıçının adının sonuna ehtiram əlaməti olaraq “müəllim” sözünü əlavə edirik. Bunu iki cür başa düşmək olar. Birincisi, Mirzə müəllim öz əsərləri, odlu-alovlu çıxışları, elmi və publisist məqalələri ilə, ictimai həyatdakı davranışı və şəxsi fəaliyyəti ilə bizə örnək olmuşdur. Biz onun əsərlərindən vətənə məhəbbəti, yüksək amal uğrunda vuruşmağı, böyük ideallara sahiblənməyin yollarını öyrənmişik”¹.

Yaradıcı adamlar həmişə axtarışda olurlar. Onlar həmişə öyrənməyə can atırlar, bu yolda kimdən nəyi öyrənilərsə, onu özlərinə müəllim hesab edirlər. Adətən, şairlər, yazıçılar sevdikləri şair və yazıçıların əsərlərini diqqətlə oxuyurlar, onların qələm təcrübəsindən faydalanırlar. Bu mənada, İsmayıl Şıxlı yazır: *“Mirzə İbrahimova bir də ona görə müəllim deyirik ki, o, sözün həqiqi mənasında bizə necə yazıb-yaratmağı, nəyi necə təsvir etməyi öyrətmişdir. O, bizim əlyazmalarımızı əlində qələm diqqətlə oxumuş, nəyi artırmağı, nəyi ixtisar etməyi göstərmiş, təsvir etdiyimiz qəhrəmanların canlanması və bir xa-*

¹ Geniş əhatəli yazıçı. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.70

rakter səviyyəsinə yüksəlməsi üçün hansı bədii vasitələrdən istifadə etməyi göstərmişdir”¹.

Həyatda öz yerini axtaranlara, xüsusilə də gənclərə düzgün istiqamət göstərənlərə, öz həmkarları arasında ağılı, zəkası ilə seçilənlər, missiyası xeyirxahlıqdan ibarət olanlara, kimin kim olduğunu sübut edənlərə və neçə-neçə müsbət keyfiyyətləri özündə birləşdirənlərə, fəaliyyətində nümayiş etdirənlərə, əməlində təsdiq edənlərə müəllim deyiblər. Belələri keçmişdə də olub, indi də var və gələcəkdə də olacaqdır. Onların, yüzlərin, minlərin və milyonların içərisində seçilirlər, fərqlənirlər. Onlar çoxları kimi hər bir şeyə nə olsun demirlər. Ətraflarında və cəmiyyətdə baş verən hadisələrə biganə qalmırlar. Bütün məsələlərə həssas və diqqətli olurlar. Gördükləri işin müqabilində kimlərdənsə nəyisə ummurlar. Necə deyərlər, gözə kül üfürümlər. Özlərini gözə soxmurlar və kimlərəsə xoş gəlsin deyə fəaliyyət göstərmirlər. Harda olsalar, nəyi görsələr, nədən danışırsalar yüz dəfə ölçüb, bir dəfə biçirlər. Başqaları kimi tez-tez səhvlərə yol vermir, etdiklərinin müqabilində qazanc axtarmırlar. Onların dəyərini cəmiyyətin özü, ictimai rəy, qram-qram qazandıqları

¹ Yenə orada. s.70

üzə çıxarır, yaşadır, qoruyub saxlayır və başqalarına təqdim edir. Belələrinin fəaliyyətinə başqaları örnək kimi, nümunə kimi danışır və onların barəsində yazırlar. Necə ki, Mirzə İbrahimov barədə İsmayıl Şıxlı yazır: *“Müharibədən azacıq sonra Mirzə müəllimin Yazıçılar İttifaqında təşkil etdiyi “Gənclər günü”nün fəaliyyətini bütöv bir ədəbi məktəbə bənzətmək olar. Hər həftənin cümə günü ədəbiyyat həvəskarları onun başına toplaşardı. Burada cəbhədən qayıdanlar da vardı, orta məktəbi yenidən qurtaranlar da”*¹. İsmayıl Şıxlı davam edərək yazır: *“...Mirzə müəllim mahir bir sükançı kimi gəncliyi yeni yaradıcılıq yollarında düzgün istiqamətləndirdi. O, bizim şeir, hekayə, oçerk, povest, poema və romanlarımızın oxunuşunu təşkil etməklə yanaşı, o zaman rus ədəbiyyatında yaranan “Ağcaqayın”, “Moskvadan uzaqlarda” kimi romanların müzakirəsini də keçirirdi ki, lazım olan cəhətləri əxz edək”*².

Əsl müəllim kimi yaşayanlar həm də bir məktəb yaradırlar. O məktəbin öz üslubu və yolu olur. Bunu həmin məktəbi yaradan müəllimin orijinal kimliyi, orijinal fəaliyyəti, hər bir kəsdən və çoxlarından fərqli obyektivliyi, prinsiplilliyi, özünü insanlara, cəmiyyətə xərcləmək keyfiyyəti

¹ Yenə orada. s.70

² Yenə orada.s.71

və eləcə də digər keyfiyyətləri müəyyən-
ləşdirir. Belə olduqda nəinki belə müəl-
limlərin tələbələri, hətta belə müəllimlərin
dərs demədiyi gənclər, tələbələr də özlərini
onların tələbələri sayırlar. Ona görə ki, belə
müəllimlərin fəaliyyəti bütün gənclərin və
tələbələrin ürəyincə olur. Həmin müəllim-
lər barədə danışılanlar, deyilənlər, yazılan-
lar gəncləri, tələbələri o qədər razı salır ki,
onlar əsl müəllimləri öz müəllimləri kimi
qəbul edir, onunla fəxr edirlər.

Bizim hər birimiz oxuya-oxuya, öy-
rənə-öyrənə yaşayırıq və fəaliyyət göstə-
ririk. Ancaq oxuduqlarımızdan, öyrən-
diklərimizdən, eşitdiklərimizdən ən yaxşı
nümunələri əxz etməyə çalışırıq. Bu mənə-
də cəmiyyətdəki hər bir gənc, tələbə də əsl
müəllimlər barədə oxuduqlarını, eşitdiklə-
ri və gördüklərini yaxşı nümunə kimi əxz
etməyə çalışırlar. Belə müəllimləri onlara
dərs deyib-deməməsindən asılı olmaya-
raq özlərinə müəllim sayırlar. Özlərini belə
müəllimlərin, əsl müəllimlərin tələbələri
kimi hiss edirlər. Özlərini hər hansı orta
məktəbin yox, hər hansı ali məktəbin yox,
hər hansı fakültənin yox, belə müəllimlərin
məzunu hesab edirlər. Bu mənada İsmayıl
Şıxlı Mirzə İbrahimov barədə yazır: *“Mirzə*

müəllim müzakirələrdə amansız və həssas idi. Bədi əsərlərin qiymətində tələbkarlıqdan bir addım da olsa geri çəkilməzdi. Onun qayğısı məhz tələbkarlıqla şərtlənirdi. Bu sınaqlardan çıxanları isə o, özü seçir və Yazıçılar İttifaqına qəbul edirdi. İndi hərdən o günləri yada salıb zaraflatla "Biz hamımız "Gənclər günün"dən çıxmışıq" deyəndə, heç şübhəsiz, ilk növbədə Mirzə müəllimi xatırlayırıq"¹.

Heç şübhəsiz, indi cəmiyyətimizin müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərən nüfuzlu insanlar, eləcə də elmin müxtəlif sahələrindəki nüfuz sahibləri öz müəllimlərini və onların tələbəlik illərində nüfuz sahibi olan müəllimləri xatırlayır, özlərini həmin müəllimlərin yaratdığı məktəblərin məzunu hesab edirlər. Bütün sahələrdə olduğu kimi, filologiya sahəsində də belə müəllimlər az olmamışdır. Məsələn, Bəkir Çobanzadə, Əli Sultanlı, Mikayıl Rəfil, Cəfər Xəndan, Əbdüləzəl Dəmirçizadə, Feyzulla Qasımzadə, Ağaməmməd Abdullayev, Muxtar Hüseynzadə, Məmmədəğa Şirəliyev, Şıxəli Qurbanov, Əhəd Hüseynov, İsmayıl Şıxlı və s.

Azərbaycan elm, təhsil tarixində Qori müəllimlər seminariyasının oynadığı rol əvəzsizdir. Bu seminariyanın məzunları

¹ Yenə orada. s.71

Azərbaycan elm və təhsil tarixinə elə kəriflər bəxş edibdir ki, onların adı qızıl hərflərlə bütövlükdə xalqımızın tarixinə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Həm burada dərs deyən müəllimlər, həm buranın məzunları Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində xüsusi bir mərhələdir. Qori müəllimlər seminariyası Azərbaycana istedadlı müəllimlər, görkəmli mədəniyyət xadimləri vermişdir. Hər şeydən əvvəl, burada çoxlu müsbət cəhətlər, daxili nizam-intizam qaydaları, tələbkərlə və başqa məsələlər olmasaydı, yəqin ki, Qori müəllimlər seminariyası Azərbaycana istedadlı müəllimlər, görkəmli mədəniyyət xadimləri verə bilməzdi. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu seminariyanın ənənəsi o qədər güclü olmuşdür ki, hətta 1918-ci ildə bu seminariya Firidun bəy Köçərli tərəfindən Qazağa köçürüldükdən sonra da Azərbaycanda başqa seminariyalara nümunə olmuşdür. Sonra bu, Qazax Pedaqoji Texnikumuna çevrilmişdir. İsmayıl Şıxlı da burada təhsil almışdır. Odur ki, o, buranın bir sıra müsbət cəhətləri barədə yazır: *“...Qazax Pedaqoji Texnikumu Qori müəllimlər seminariyasının bir sıra müsbət cəhətlərini, o cümlədən daxili intizam qaydalarını eynilə saxlamışdı. Tələ-*

bələr dövlət hesabına yeməklə və paltarla təmin edilirdi. Məktəb bir növ qapalı idi. Dərslərdən və nahardan sonra azacıq istirahət edər və axşam məşğələlərinə başlayırdıq. Heç kəs məşğələ zamanı vaxtını boş keçirə bilməzdi. Bu intizam, şübhəsiz, dərs keyfiyyətinə yaxşı təsir edirdi”¹. İsmayıl Şıxlının Qori müəllimlər seminariyasının Qazağa köçürüldükdən sonra bəzi nizam-intizam qaydaları barədə yazdıqlarını qeyd etmək yerinə düşər: “...Qoridən köçürülüb gətirilmiş bu məktəbin tələbələrinə şəhərə çıxmağa icazə verilmirdi. Onlar günorta yeməyindən sonra axşam məşğələsinə qədər ancaq məktəbin geri yanındakı Poylu arxını keçib, “erməni qəbiristanlığı”na, oradan da Ağstafa çayının sahilinə enə bilərdilər”².

Qori müəllimlər seminariyasında, hətta onun Azərbaycan şöbəsinin Qazağa köçürülməsindən sonra Qazax seminariyasında da həm müəllimlər də, həm də tələbələr də məsuliyyət hissi çox güclü olmuşdur. Məsələn, müəllimlər sabah deyəcəyi dərsin məsuliyyətini bu gündən hiss etmiş və bu məsuliyyətlə bağlı olaraq böyük narahatlıq hissi keçirmişlər. Bunu təsdiq edən örnəklərdən biri kimi İsmayıl Şıxlının yazdıqlarına istinad edək: *“Nazik, ucaboy, dalğalı saçını səliqə ilə daramış bir oğlan isə kənara*

¹ Mənim tərbiyəçilərım. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.217

² İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. – B., Yazıçı, 1988, s.221

çəkilib (söhbət Mehdixandan gedir – B.X.) heç kəsə qarışmırdı. O, ayaq üstə gəzinir, öz-özünə nə isə danışır, gah dayanıb fikrə gedir, gah da əl-qol atıb səsini ucaldırdı. Elə bil ki, onu heç nə maraqlandırmırdı. Əgər enlikürəkli, tökmə-bədənli, ortaboy bir oğlan ona yanaşmasaydı, bəlkə də o, axşama qədər beləcə öz-özünə qarışacaqdı. Ancaq yoldaşı onu fikirdən ayırdı.

– Ay Mehdixan, Səmədi görmədinmi?

Dostunun gəlişindən o qədər də razı olmayan oğlan qaşqabağını tökdü.

– Ə, bu saat öz başımın hayındayam.

– Nə olub ki?

– Sabah dərs deyəcəyəm. Hesabdan nümunə dərsim var.

Oğlan gülümsündü.

– Mən də deyirəm nə olub, dərs deyəcəksən de, daha qaşqabağını niyə tökübsən?

– Sən də qəribə adamsan, ay Mirqasım, deyə Mehdixan daha da ciddiləşdi.

– Ə, belə Firidun bəy özü mənim dərsimə gələcək. Onun qabağında sinfə girib dərs demək sənə asan gəlir? Hələ Əli Əfəndini demirəm. Xəritədə şəhərləri gözüyümümlü göstərməsən, üzünə də baxmaz”¹. Görün, Mehdixan müəllim nə qədər məsuliyyətlə müəllimlik peşəsinə yanaşır. İndi belə müəllimlərə ehtiyac böyükdür. Görəsən, indi belə müəllimlər

¹ İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.221

çoxdurmu?! Görəsən, sabah deyəcəyi dər-
sin məsuliyyətini hiss edən müəllimlər
çoxdurmu?! Görəsən, özündən qabaqkı
nəslin (müəllim nəslinin) ənənəsinə sadıq
olan müəllimlər çoxdurmu?!

Mehdixanla Mirqasım arasındakı söh-
bət örnək bir söhbətdir. Bu söhbətin ma-
hiyyəti odur ki, müəllim məsuliyyətli ol-
malıdır. Gəlin, bu söhbətin davamı barədə
İsmayıl Şıxlının yazdıqlarına diqqət ye-
tirək: *“Doğrudan da, ilk dəfə sinfə girib öz
müəllimlərinin qarşısında sınaq dərsi demək
çox çətin idi. Adamın gözü qaralır. Uşaqlar du-
mana bürünmüş kimi bir-birindən seçilmir, çox
vaxt öz dediyini özün eşitmirsən. Bir yandan
da gərək vaxt bölgüsünə əməl edəsən. Gərək işi-
ni elə qurasan ki, zəng çalınanda sən də fikrini
tamamlayasan. Beş dəqiqə o yan-bu yan olsa,
bütün zəhmətin hədəf gedər. Mirqasım bunu
yaxşı bilirdi. Düz bir həftə əvvəl onun özü
də bu həyəcanları keçirmişdi. Lakin indi fikri
başqa yerdə idi. O, birtəhər dostunun könlünü
alib uzaqlaşmaq istədi”¹.*

Mehdixan Vəkilov Qazax seminariya-
sında oxuyan zaman, bugünkü anlamda
desək, pedaqoji təcrübədə deyəcəyi sınaq
dərsinin məsuliyyətini Mirqasımla bölü-
şürmüş. İndi pedaqoji təcrübədə olan tələ-

¹ İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988,
s.221-222

bələr və onların sınaq dərsi demək məsuliyyəti tam qaneedici səviyyədə deyildir. Düzdür, məsuliyyətli, pedaqoji təcrübəyə və sınaq dərslərinə ciddi yanaşan tələbələrımız çoxdur. Ancaq keyfiyyət o keyfiyyət deyil. Ciddiyyət və məsuliyyət də o ciddiyyət və məsuliyyət deyil.

İsmayıl Şıxlının Qazax müəllimlər seminariyasından gətirdiyi bəzi nümunələri yada salmadan əvvəl, bir məsələ barədə də qeyd etmək yerinə düşər. Bu da tələbələrin nizam-intizamı, zəng vurulan zaman vaxtında auditoriyalarda olmaları və auditoriyaya yığılıb hərənin öz yerində əyləşməsi, müəllimi səbirsizliklə gözləməsi məsələsidir. Bəzən müəllim nə qədər tələbkər olsa da, görürsən ki, tələbələrin bəziləri dərse yubanır, zəng vurulandan sonra heç tələsmədən, narahat olmadan auditoriyaya daxil olur, bununla da dərsi pozur, müəllimin və öz tələbə yoldaşlarının diqqətini dərstdən yayındırırlar. Halbuki bu istiqamətdə də vaxtilə yaxşı ənənə olmuşdur. Bu mənada İsmayıl Şıxlının Qazax müəllimlər seminariyasında yazdığı bəzi məqamlar yerinə düşür: *“Seminariyanın həyatindən asılmış böyük zəngin səsi şəhərdən xeyli uzaqlara gedir, onu eşidən*

tələbələr harada olsalar, zəngin mənasını başa düşüb özlərini məktəbə yetirirdilər. İndi də elə oldu. Zəng onlara xəbər verirdi ki, istirahət qurtarmışdır. Axşam məşğələsinə başlamaq lazımdır. Onlar tələsik yoxuşu çıxıb (kənardə söhbət edənlər, o cümlədən Mehdixan, Mirqasım, Səməd və digərləri nəzərdə tutulur – B.X.) məktəbə gəldilər. Hər kəs öz qrupu ilə müəyyən edilmiş sinif otağına yığışdı. Qayda üzrə onlar gecə saat 10-a qədər oturub sabahkı dərslərinə hazırlaşmalı idilər...Qaranlıq qarışandan sonra Mehdixan ayağa durdu. Sinif otağının qapısını daldan bağlayıb üzünü yoldaşlarına tutdu:

– Uşaqlar, gəlin razı olun. Mən sizə dərs deyim, siz də qulaq asın.

Onlar razılaşdılar. Mehdixan icmalı bir yana qoydu. Sinfə girmiş kimi qapını açıb-örttdü. Hamı ayağa durdu. O, uşaqları oxutdu, sonra sual-cavab edib köhnə dərsi soruşdu. Yoldaşları ona cavab verdilər. Bundan sonra dərsin ikinci mərhələsi, yeni dərsə giriş hissəsi başladı”¹. Deməli, Mehdixan deyəcəyi sınaq dərslərini məşq etmiş, öz yoldaşlarına dərs deməklə ona qabaqcadan məsuliyyətlə hazırlaşmışdır. Odur ki, İsmayıl Şıxlı davam edərək yazır: “Zarafatla keçən bu məşqin sonu yaxşı oldu. Mehdixanın dərslərindən hamı razı qaldı. Hətta Firidun bəy Köçərli onları başına yığıb:

¹ İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.223

– Mənim əzizlərim, – deyə tələbələrinə müraciət etdi. – Siz bizim yandırdığımız ilk məşəllərsiniz. Bir neçə ildən sonra sizin hərəniz bir tərəfə gedəcəksiniz. Azərbaycanın hər yanına səpələnəcəksiniz. Gərək sizin də yandırdığımız məşəllər sönməsin. Siz də ürəklərdə yeni-yeni məşəllər yandırarsınız. Gərək bu məşəllər artsın, çoxalsın. Yüzü min olsun. Mini milyon. Ulduz kimi hər yerə səpələnsin. Yurdu-muzu cəhalət qaranlığından qurtarıb nura qərq etsin. Müəllimlik sönməz məşəldir. O, yollara işıq saçır, zehinlərə nur çiləyir, dillərə qüvvət verir. Bizim ümidimiz sizədir, əziz balalar.

Uşaqlar sakitcə öz müəllimlərini dinlədilər və doğrudan da, bir neçə il sonra ilk məşəllər kimi alovlanıb Azərbaycanın hər tərəfinə yayıldılar”¹.

Forma və məzmun bir-birini tamamlamalıdır. Formasız məzmun, məzmun-suz forma yoxdur. Bəzən forma insanı çağırır, məzmun isə heç nədir. Bəzən isə forma adamı cəlb etmir, ancaq məzmun könüloxşayan, qəlbi fəth edən olur. Forma və məzmun məsələsi bütün sahələrdə var, o cümlədən elmdə, təhsildə, tədrisdə, məktəbdə, müəllimdə, tələbədə... Bu mənada bəzən forması insanı özünə cəlb etməyən, maddi-texniki bazası olduqca zəif olan

¹ İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.223-224

məktəblərimiz olub. Müqayisə üçün qeyd edək ki, indi məktəblərimizin maddi-texniki imkanları müasir tələblərə uyğundur. Ən ucqar bölgələrdə və kəndlərdə müasir məktəblər tikilibdir. Həmin məktəblərin maddi-texniki bazası olduqca müasirdir. Məktəblərə olan diqqət və qayğı artırılıb, bu da dövrün, zamanın tələblərinə uyğundur. Halbuki keçmişdə belə müasir məktəblər azlıq təşkil etmişdir. Məktəblərimizin maddi-texniki imkanları indiki kimi olmamışdır. Ancaq onda müəllimlərin cəfakəşliyi, fədakarlığı, doğrudan da, elm, təhsil, savad öyrətmək yolunda əzmkarlığı danılmaz fakt olmuşdur. Onlar elm, savad, bilik öyrətmək yolunda inqilab etmişlər, şüurda böyük dəyişiklik yaratmış, uşaqlarda elmə, təhsilə böyük həvəs oyatmışlar. Qori müəllimlər seminariyasının və Qazax müəllimlər seminariyasının məzunlarının cəfakəşliyi Azərbaycanın hər yerinə işıq saçmışdır. Bu mənada Mehdixan Vəkilovun simasında bəzi məqamları xatırlamaq yerinə düşər. İsmayıl Şıxlı yazır: *“Qazax seminariyasının ilk məzunlarından olan Mehdixan Vəkilov bu sözləri (Firidun bəy Köçərlinin tələbələrinə müraciətini – B.X.) unutmadı. O, məktəbi qurtardıqdan sonra Quba, sonra da Vartaşen (Oğuz*

– B.X.) rayonlarında müəllimliyə başladı. İlk günlər çox çətinliklə keçdi. Məktəb binası yox idi. Uşaqların çoxu oxumağa gəlmək istəmirdi. Əsrlər boyu dəftər-kitabın nə olduğunu bilməyən adamlara savad öyrətmək üçün, hər şeydən əvvəl, onların şüurunda inqilab etmək lazımdı. Elm-mədəniyyətin əhəmiyyətini dərk etmədən onun uğrunda fədakarlıq göstərmək olmaz. Mehdixan Vəkilov başa düşürdü ki, müəllimlik o qədər də asan iş deyildir. O, çox çalışmalı, çoxları ilə üz-üzə gəlməli idi. İşə nə qədər çətin olsa, bəhrəsi də bir o qədər şirin olar, demişlər. Doğrudan da belə oldu”¹.

İndi məktəb üçün lazım olan bütün ləvazimatlar var: kitab, dəftər, qələm və s. İndi məktəb kompyuterlə təmin olunmuşdur. Valideynlər övladlarının yaxşı oxuması üçün valideynlik borcunu yerinə yetirirlər. Valideynlərin böyük əksəriyyəti, demək olar ki, hamısı istəyir ki, onların övladları bilikli, savadlı olsun, gələcəkdə hər hansı bir sahədə yaxşı mütəxəssis olsunlar. Ancaq uşaqların həvəsi, marağı, fədakarlığı azalıbdır. İndi uşaqların məlumat, bilgi almaq imkanları da genişdir. Dünyanın ən nüfuzlu universitetlərində təhsil almaq imkanları da az deyil. Ancaq yenə də həvəs, maraq, cəfakəşlik əvvəlki dövrlərdə oldu-

¹ İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.224

ğundan azdır. Elə bil ki, bir az asan, rahat yolla orta məktəbi başa vurmaq, yenə də həmin yolla ali məktəblərdə təhsil almaq, özünə əziyyət, zəhmət verməmək bir dəb halını alıbdır. Müəllimlərin bir qismi isə asan və rahat yolla fəaliyyət göstərmək, özünü əziyyətə salmamaq, elm, bilik öyrətməkdə cəfakeşliyi unutmaq yolu ilə gedirlər. Bəziləri lap dilinə də gətirir ki, cəfakeşlik, təəssübkeşlik ona qalmayıbdır. Yenə də İsmayıl Şıxlının Mehrixan Vəkilov barədə yazdıqlarını qeyd etməli oluruq: *“Mehrixan Vəkilov indi də xatırlayır ki, ilk dəfə müəllimliyə başladığı kənddə uşaqların oturması üçün parta, yazı yazmağa dəftər, qələm də yox idi. Tez-tez onun yanına gəlib: “Ay müəllim, mənim oğlumun adını siyahıdan poz. Dədə-babamız oxuyub ki, o da oxusun? – deyənlər də var idi. Qızları məktəbə cəlb etmək isə daha çətin idi. Bütün bu işlərə mane olub məktəbin bağlanmasına çalışan mollalarla da toqquşmaq lazım gəlirdi. Lakin bunların heç biri onu qorxutmadı”¹.*

Həyat və fəaliyyətində qəti, qərarlı olanları, eləcə də prinsipial, zəhmətkeş, əzab-əziyyətdən qorxmayanları həmişə zəfər gözləyir. Onları həmişə zəfər gözləyir. Sənətindən, peşəsindən asılı olmayaraq

¹ İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.224

belələri həmişə yüksək zirvəni fəth edirlər, yüksək zirvədə əyləşirlər.

Ömrünü maarif işinə həsr edən Meh-dixan Vəkilov da belələrindən biri olmuş, ilk məşəllərdən biri kimi digər yeni-yeni məşəllər yandırmışdır. 1931-ci ildə V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) bitirdikdə də, bir neçə il Gəncədə müəllim işlədikdə də, Azərbaycan SSR Maarif Komissarlığında işə başladıqda da, Qazax və Ağstafa rayonlarına rəhbər partiya işlərinə göndəriləndə də, tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alanda da, V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin) rektoru olanda da ilk məşəl kimi yanmış, yeni-yeni məşəlləri isə yandırmışdır.

İnsanın tərcümeyi-halında və gələcək fəaliyyətində ilk müəllimi, oxuduğu orta məktəb və orada dərs deyən müəllimlər, eləcə də ali məktəb, oradakı müəllimlər və mühit böyük rol oynayır. Bu mənada Qori və Qazax müəllimlər seminariyası çoxlarının tərcümeyi-halında böyük məktəb olmuşdur. Bu məktəbi öyrənmək, onun ənənələrindən faydalanmaq təhsilə yalnız

və yalnız fayda gətirə bilər. Qori və Qazax müəllimlər seminariyasının məzunlarının isti nəfəsi Azərbaycanda həmişə hiss etdiyimiz belə məzunlardan biri də Üzeyir Hacıbəyov olmuşdur. Mənə elə gəlir ki, Üzeyir Hacıbəyovun xalqımızın iftixarına çevrilməsində, onun dahi bəstəkar olmasında, neçə-neçə yüzilliklər boyu xalqımızla addımlayacağıının bir səbəbi onun istedadıdırsa, digər bir səbəbi də onun Qori müəllimlər seminariyasını bitirməsidir. Bu seminariyanın onun istedadının açılmasında və çiçəklənməsində yaratdığı şəraitdir, imkandır. Adətən, istedadın imkanlarını mühit, şərait üzə çıxarmaqda heç də az rol oynamır. Bu mənada, heç şübhəsiz ki, Qori müəllimlər seminariyası Üzeyir Hacıbəyovun imkanlarının üzə çıxmasında ona qüvvət, böyük ruh və tükənməz enerji vermişdir. Bizim hər birimiz qürurla deyirik ki, Üzeyir Hacıbəyov da Qori müəllimlər seminariyasının məzunu olmuşdur. O, şöhrəti ilə bu seminariyaya böyük şərəf gətirmiş, bu seminariyanın adını daha da ucalara qaldırmış, bu seminariyanı bütün dünyaya tanıtmışdır. Adətən istənilən bir orta məktəbin, ali məktəbin elə məzunları olur ki, onlar məzunu olduqları mək-

təblərə başucalığı gətirir, məşhurlaşdıqda oxuyub təhsil aldıkları məktəbləri də tanıdılar. Ancaq bununla belə, məzunu olduqları məktəbə ömrü boyu borclu olurlar. İsmayıl Şıxlı Üzeyir Hacıbəyovun nüfuz qazanması, əsərlərinin xalq arasında geniş yayılması, ilk andan dillər əzbəri olması sirrini aydınlaşdırmağa çalışır. O yazır: “... *Üzeyir Hacıbəyovun musiqisi sadə xalq musiqisidir, sözüün əsl mənasında milli musiqidir. Elə buna görə də izahsız və şərhətsiz dünyanı ayaqlayıb gəzir, yer kürəsində yaşayan xalqların dillərində, Çindən tutmuş Amerikaya qədər Azərbaycan ruhunu, Azərbaycan musiqisini yaşadır*”¹. İsmayıl Şıxlı ikinci bir cəhət barədə yazır: “*İkinci cəhət də odur ki, Üzeyir Hacıbəyov xarakterlər, dramaturji ziddiyyət və gərginliklər yaratmaqda heyratəmiz dərəcədə məharətlidir. Böyük sənətkar opera və musiqili komediyalarında həm də zamanın ictimai-siyasi toqquşmalarını, sinfi tənəsüblərin ziddiyyətlərini çox gerçəkliklə qələmə almışdır*”². Mən deyərdim ki, ziddiyyətləri çox gerçəkliklə qələmə almaqla, surətlərin xarakterlərini, psixologiyasını, düşüncə tərzini musiqi və dramaturji zənginliklərin vəhdətində ona görə uğurla verə bilmişdir ki, o, yazıçı və bəstəkar olmaqdan əvvəl müəllimdir.

¹ Üç görüş. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.226

² Yenə orada. s.227

Xalqın ruhuna, təbiətinə, dünyagörüşünə, tarixinə dərindən bələd olan müəllimdir. O, xalqın tarixinin bütün incəliklərini dərindən bilən müəllimdir. Məhz bu müəllimlik imkan vermişdir ki, Üzeyir Hacıbəyov müəllim-yazıçı, müəllim-bəstəkar kimi başqalarından fərqlənsin. Məhz bu müəllimlik imkan vermişdir ki, Üzeyir Hacıbəyov yardıçılığında uğurlar qazansın. Bir sözlə, Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığında uğurun kökü müəllimlikdən yazıçılığa və bəstəkarlığa doğru ayrılan yoldadır. Həmin yol müəllimlikdən başlayır.

Müəllimlik Üzeyir Hacıbəyovun humanistliyini, qayğıkeşliyini, insanpərvərliyini, xeyirxahlığını, yüzə-min qat artırmışdır. Üzeyir Hacıbəyov müəllimlərə çox diqqətlə, qayğıyla yanaşmışdır. İsmayıl Şıxlı yazır ki, onun keçmiş müəllimi Osman Əfəndiyevi haqsız olaraq müəllimlikdən çıxarıblarmış. Osman Əfəndiyev vaxtilə Qori müəllimlər seminariyasında Üzeyir Hacıbəyovla birlikdə oxumuşdur. O, uzun müddət Qazax rayon maarif şöbəsinin müdiri olmuşdur. Osman Əfəndiyev Bakıya – Maarif Komissarlığına gəlməli olur. İsmayıl Şıxlını da özü ilə birgə Maarif Komissarlığına aparır. Onlar pilləkənləri

qalxıb ikinci mərtəbənin geniş dəhlizinə çıxanda onlar ortaboylu, saçları ortadan səliqə ilə ayrılıb yana daranmış eynəkli bir adamla qarşılaşırlar. Bu, Üzeyir Hacıbəyov imiş. O, Osman müəllimi tanıyır və ayaq saxlayıb xeyli dayanır. Görünür ki, keçmiş, Qori müəllimlər seminariyasındakı tələbəlik illərini xatırlayır. Hər ikisi qucaqlaşırlar. İsmayıl Şıxlı bu hadisənin iştirakçısı və şahidi kimi yazır: *“Kövrəldilər. Osman müəllim başını onun köksündən ayırmadı. Sonra hər ikisi dəsmal çıxarıb gözlərinin nəmini quruladı.*

– *Nə var, nə yox, necəsən?*

– *Pisəm, Üzeyir, qoca vaxtı müəllimlikdən çıxardıblar ki, köhnə kadrısan. İndi məktəbdə hesabdar işləyirəm.*

Osman müəllimin dodaqları səyridi. Xeyli susdular və birdən Üzeyir bəy onun qolundan tutdu.

– *Gedək.*

– *Qəbul edərmi?*

– *Edər.*

Onlar dəhlizin sonunda gözdən itdilər. Mən başa düşdüm ki, indicə gördüyüm adam böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovdur. Osman müəllimlə bir yerdə, Qori müəllimlər seminariyasında oxuyublar.

Yarım saatdan sonra geri qayıtdılar. Osman

*müəllim elə bil cavanlaşmışdı, üz-gözü gülürdü. Üzeyir bəy də şad idi*¹.

Heç şübhəsiz ki, Üzeyir bəy yalnız öz tələbə yoldaşına deyil, yüzlərlə, minlərlə insanlara qayğı göstərüb, onların dərd-sərinə hayan olub, kömək istəyənlərin heç birindən köməyini əsirgəməyib, kömək istəyənlərə arxa, dayaq olubdur. Başqalarına köməklik, qayğı və diqqət göstərmək, hayan olmaq, hər şeydən əvvəl, Üzeyir bəyin müəllimliyindən qaynaqlanıbdır.

Azərbaycan cəmiyyətində müəllimə həmişə hörmət olubdur. Hətta Böyük Vətən müharibəsi illərində, Böyük Vətən müharibəsi qurtardıqdan sonra – 1945-ci ildə hərbi xidmətdən birinci azad olunanlar sırasında həm də müəllimlər olmuşdur. İsmayıl Şıxlı yazır: *“Aydın beşində (1945-ci ilin noyabr ayının 5-dən söhbət gedir – B.X.) bizi batalyondan yola saldılar. Buraxılanların çoxu yaşlı idi. Məni isə müəllimliyə görə azad edirdilər”*².

Böyük Vətən müharibəsinin ən ağır günlərində, hətta ərzağın tükəndiyi vaxtlarda yerli camaat biləndə ki, əsgər müəllimdir əllərindən gələni əsirgəməyib, onun qulluğunda dayanıblar.

İsmayıl Şıxlı yazır ki, taqətim tükənmişdi, ayaq üstə güclə dayanırdım. Utana-

¹ Üç görüş. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.228

² Cəbhə gündəlikləri. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.189

utana bir qapını döydüm. Məni içəri dəvət etdilər. İçəridə 17-18 yaşlı bir qız və balaca bir oğlan vardı. Bir az sonra qapı açıldı, içəri 35-40 yaşlı bir qadın daxil oldu. Qadın biləndə ki, mən müəlliməm elə bir qarşımda diz çökdü, başımı sinəsinə sıxdı və dedi ki, oğlum, mən də müəlliməm. Deməli, qadın İsmayıl Şıxlının müəllim olduğunu biləndə nə edəcəyini bilmir, ona əlindən gələn bütün qayğı və hörməti göstərir. İsmayıl Şıxlı yazır: *“Tez əl-ayağa düşdü. Qazanı peçin üstünə qoydu. Gəlib zorla şinelimi çıxartdı. Uşaqlar da hərəkətə gəldilər. Azacıq sonra stolun üstündəki kitabları götürdülər. Müşəmbə örtüyü silib təmizlədilər. Ev sahibəsi uşaq kimi mənim əlimdən tutub eyvana apardı. İsti su gətirdi. Sabun verdi. Əl-üzümü yudum. Sonra bir qab borş, soyutma kartof gətirdi. Başımın üstündə dayanıb məni doyunca yedirtdi. Puçur-puçur tər tökürdüm. Həm istidən, həm də xəcalətdən. Xörəyi yeyəndən sonra getmək istədim. Buraxmadı. Rus peçinin üstündə yer saldı. Hamam qızdırdı. Əv-vəlcə çimdirdim. Bilmirəm hardansa tapdığı alt paltarını verdi və peçin üstünə çıxartdı.*

Səhər oyananda öz paltarımın izi-tozu da qalmamışdı. Yevdokiya İvanovna (müəlliməm)

limənin adını sonra öyrəndim) mənə nimdəş, amma tər-təmiz sıyrıqlı pencək-şalvar verdi, ayağıma dolamağa isti parça, dolaq verdi, hət-ta, şinelimi də təzələdi”¹.

Müəllimi razı salmaq, Allahın yanında bütün günahları yumaq kimi bir şeydir. Ona görə ki, Allah dünyanın əsrəfi olan insanı yaratdı və onun təlim, tərbiyəsi ilə məşğul olmağı müəllimə həvalə etdi, müəllimə tapşırırdı, bir sözlə, müəllimə inandı. Müəllim bu inamı qorumalı, cəmiyyət isə müəllimə ehtiram və hörmətini əsirgəməməlidir. Belə olarsa, cəmiyyət inkişaf edər, irəliyə doğru gedər, təhsil tərəqqi edər, hər bir insan bu tərəqqidən faydalanar.

¹ Yenə orada. s.101-102

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Buludxan Xəlilov. İsmayıl Şıxlının həyat və yaradıcılıq yolu. – Xalq Qəzeti 20 may 2009-cu il s.7.
2. Buludxan Xəlilov. İsmayıl Şıxlının həyat və yaradıcılıq yolu. – Elm qəzeti 20 may 2009-cu il № 15 – 16 (914 – 915); 29 may 2009-cu il № 17-18 (916-917) s.12.
3. Buludxan Xəlilov. Müəllim şəxsiyyəti və müəllim nüfuzu barədə. – *Azərbaycan məktəbi. Elmi-nəzəri, pedaqoji jurnal*. №5 (657) 2013, s. 71-80.
4. Buludxan Xəlilov. İsmayıl Şıxlı: müəllim şəxsiyyəti, müəllim nüfuzu barədə. – “Kredo” qəzeti. 12 oktyabr, 2013-cü il, №39 (749), s. 3,5; 26 oktyabr 2013-cü il, №41 (751), s. 3, 5, 11
5. Cəbhə gündəlikləri. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.189
6. Əziz Nesin. Futbol kralı (türk dilindən tərcümə). “Gənclik”, B., 1988.
7. Gi De Mopassan. Hekayələr və novellalar (rus dilindən tərcümə). “Yazıçı”, Bakı, 1980.
8. Geniş əhatəli yazıçı. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.70
9. İsmayıl Şıxlı. “Quşlar” şeiri. – Ədəbiyyat qəzeti, 24 noyabr 1938-ci il.
10. İsmayıl Şıxlı. Cəbhə yolları. – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 17 fevral 1968-ci il.
11. İsmayıl Şıxlı (şərikli). XVIII əsr xarici ədəbiyyat tarixi. Bakı, 1970.
12. İsmayıl Şıxlı. Seçilmiş əsərləri (iki cildə). 1-ci cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1971.
13. İsmayıl Şıxlı (şərikli). XX əsr xarici ədəbiyyat tarixi. “Maarif”, Bakı, 1974.
14. İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. “Yazıçı”, Bakı, 1980.
15. İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda (məqalələr, publisist

- çıxışlar). "Yazıçı", Bakı, 1988
16. İlk məşəllər. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.221
 17. İsmayıl Şıxlı. Sapı özümüzdəndir. "Gənclik", Bakı, 1990.
 18. İsmayıl Şıxlı. Seçilmiş əsərləri (iki cilddə). I cild, "Şərq-Qərb", Bakı, 2005.
 19. Mənim tərbiyəçilərım. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.217
 20. İsmayıl Şıxlı. Seçilmiş əsərləri. "Çaşıoğlu", Bakı, 2006.
 21. İsmayıl Şıxlı – 90. Yazıçı. "Oğuz eli" qəzetinin ayrıca buraxılışı. Mart, 2009, № 4 (126).
 22. Qranit kimi şərt. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.12-13
 23. Qabilli... Qabilsiz günlər. "Şirvanəşr", Bakı, 2008.
 24. XIX əsr xarici ədəbiyyat tarixi (rus dilindən tərcümə) "Maarif", Bakı, 1964.
 25. Onun səsi qulağımızdadır. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.40
 26. "Sarı sim"ə vuran ədib (xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlının 90 illik yubileyi ilə bağlı Buludxan Xəlilovla müsahibə). Ekran efir. 15 may 2009-cul il, s.13, 16
 27. Teymur Əhmədov. XX əsr Azərbaycan yazıçıları (ensiklopedik məlumat kitabı). "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, Bakı, 2004.
 28. Ülvyyəti qorumalı. – İsmayıl Şıxlı. Xatirəyə dönmüş illər. Xatirələr və məqalələr. B., Yazıçı, 1980, s.348
 29. Üç görüş. – İsmayıl Şıxlı. Daim axtarışda. B., Yazıçı, 1988, s.226
 30. Vaqif Nəсіб. Yaxşı atlar, yaxşı adlar. – Azərbaycan jurnalı. № 4, 1989-cu il, səh. 152 -156.

İsmayıl Şıxlının

həyat və yaradıcılıq yolu 5

Müəllim obrazı

..... 44

Sinədəftər

mühazirəçi 60

Nur saçan

sənətin yolçuları 73

İstifadə olunmuş ədəbiyyat 104

Buludxan Əziz oğlu Xəlilov

İsmayıl Şıxlı:
müəllim haqqında müəllim sözü

Bakı – 2015

Çapa imzalanıb: 29.05.2015
Sayı: 500
Ofset çap üsulu